

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií, Katedra sociologie

Jasňa Šlédrová

**Ze všech koutů světa
Etnická identita studentů Erasmus**

Bakalářská práce

Praha 2011

Autor práce: **Jasňa Šlédrová**

Vedoucí práce: **Mgr. Vendula Řezáčová**

Rok obhajoby: 2011

Bibliografický záznam

ŠLÉDROVÁ, Jasňa. *Ze všech koutů světa. Etnická identita studentů Erasmus*. Praha, 2011. 56 s. Bakalářská práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Vendula Řezáčová.

Abstrakt

Ústředním tématem bakalářské práce je formování etnické identity v mezikulturní interakci. Klíčovým zdrojem informací jsou vedle odborné literatury údaje získané vlastní výzkumnou prací. Na základě odborné literatury jsou diskutovány hlavní teoretické přístupy k této problematice a je vymezena základní terminologie. Pomocí výzkumné práce je pak ověřován představený koncept etnické identity. Samotný výzkum je koncipován jako případová studie konkrétní skupiny: Erasmus studentů ve francouzském Lyonu. Ta byla studována prostřednictvím analýzy hloubkových rozhovorů s některými jejími členy. Výzkum se ve snaze o získání spolehlivějších dat omezuje na představitele pěti národností: Bulhary, Čechy, Italy, Němce a Španěly. Závěry výzkumu především osvětlují, jakým způsobem zkoumaní jedinci konstruují svoji etnickou identitu, ale také pojednává o odlišném chápání termínu kultura. Analytická část práce se zaměřuje na to, jaký postoj jedinci zaujímají k vlastní kultuře a jaký mají názor na kulturu cizí, v níž dočasně pobývají. V této souvislosti se pojednává o etnických a společenských dichotomiích jako o prostředcích sebeurčení a sebevymezení. Diskutován je koncept imaginárních hranic, které jedinci mezi svoji skupinu a skupinu cizí stavějí. Dále se pomocí adaptačních strategií a socio-kulturního chování zkoumaných jedinců ověřuje propustnost a pohyblivost těchto konstruovaných rozmezí. Empirická studie svými poznatky potvrzuje a obohacuje některá teoretická východiska.

Abstract

The main topic of this work is forming of an ethnic identity in multicultural interaction. The key source of information besides the literature is data acquired by own research work. Studied literature enables the author to discuss the main theoretical approaches and specify the essential terminology. The presented concept is examined owing to the research work. The research is designed as a case study of a specific group: Erasmus students in French Lyon. This group was examined by way of analysis of interviews with some of its members. In quest of achieving reliable data, the research is focused on five nationalities: Bulgarians, Czechs, Germans, Italians and Spanish. The conclusions of this work clarify how the examined individuals construct their ethnic identities but also how they comprehend the term *culture*. The analytical part of this work concentrates on how they perceive their own culture and how they observe the foreign culture in which they are temporarily staying. In this context ethnic and social dichotomies are discussed as a means of self-identification and self-determination. The work also deals with the idea of imaginary boundaries that individuals build between their group and other groups. The penetrability and movability of these constructed bounds is investigated through adaptation strategies and social-cultural behavior of examined individuals. The conclusions of the empiric study affirm and enrich the previous theoretical concepts.

Klíčová slova

etnicita, identita, studenti, kultura, migrace, Erasmus

Keywords

ethnicity, identity, students, culture, migration, Erasmus

Rozsah práce: 115 683 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne ...

Jasňa Šlédrová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Vendule Řezáčové za odborné vedení bakalářské práce a za cenné rady, které usnadnily její napsání. Dále bych chtěla poděkovat Doc. PhDr. Josefu Kandertovi, CSc., který ochotně nabídl svoji pomoc a přispěl k objasnění sporných témat.

Institut sociologických studií

Projekt bakalářské práce

Předpokládaný název práce: Ze všech koutů světa
Etnická identita studentů Erasmus

Námět práce:

Ústředním tématem bakalářské práce jsou etnické identity v mezikulturní interakci. Práce je zaměřena na analýzu konkrétní skupiny: studentů Erasmus. Cílem je zjistit, jakým způsobem tito studenti reagují na přímou konfrontaci s odlišnými kulturami a jak se v této konfrontaci mění jejich sociokulturní chování. Především se zkoumá, zda hranice mezi etnickými identitami přetrvávají, sílí, či se postupně vytrácejí. V této souvislosti se pojednává o etnických a společenských dichotomiích jakožto o prostředcích sebeurčení a sebevymezení. Dále se zjišťuje, jak jsou tyto dichotomie ovlivňovány procesem akulturace a vzájemné interakce.

Předpokládané metody zpracování:

Klíčovým zdrojem informací jsou údaje získané vlastní výzkumnou prací, která využívá kombinaci několika výzkumných metod. Hlavním pramenem dat je zúčastněné pozorování uskutečněné v rámci půlročního studijního pobytu Erasmus. Toto pozorování je doplněno rozhovory s jednotlivými účastníky programu. V neposlední řadě jsou také zkoumána internetová fóra, kde se studenti ke svému pobytu vyjadřují a sdílejí informace s dalšími participanty. Analýza shromážděných dat povede k ověření stávajících teoretických konceptů týkajících se etnické identity a mezikulturní interakce.

Předpokládaná struktura práce

1. Úvod – představení tématu práce, seznámení se strukturou práce
2. Teoretické koncepty týkající se zkoumané problematiky
3. Představení vlastního výzkumu, zvolených metod a cílů
4. Studijní pobyt Erasmus a studenti Erasmus-charakteristické rysy
5. Zjištění týkající se mezikulturní interakce v rámci pobytů Erasmus
6. Závěr – konfrontace teoretických konceptů s vlastním šetřením

Orientační seznam literatury:

- Barth, F. (ed.): *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference*. Oslo: Universitetsforlaget, 1969.
- Cohen, A.P.: *The symbolic Construction of Community*. London, Routledge, 1985.
- Fitzgerald, T. K.: *Metaphors of Identity. A culture-communication Dialogue*. New York, SUNY Press, 1993.
- Kolman, L.: *Komunikace mezi kulturami. Psychologie interkulturních rozdílů*. Praha: Česká zemědělská universita, 2001.
- Jenkins, R.: *Social Identity*. London, Routledge, 1996.
- Vermeulen, H., Govers. (eds.) *The anthropology of Ethnicity: Beyond Ethnic Groups and Bounadries*. Amsterdam, Het Spinhuis, 1994.
- Watson, C. W. (ed.): *Being there: Fieldwork in Anthropology*. London, Pluto Press, 1999.

Internetové odkazy:

- http://www.naep.cz/index.php?a=view-project-folder&project_folder_id=34&
- <http://erasmus-database.naep.cz/modules/erasmus/>

- <http://www.em-a.eu/information-for/em-students.html>

Vedoucí práce: Mgr. Vendula Řezáčová

Obsah

ÚVOD.....	3
1.TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	5
1.1 IDENTITA.....	5
1.2 ETNICKÝ/ETNICITA/ETNICKÁ IDENTITA.....	8
1.2.1 Obecné vymezení pojmu.....	8
1.2.2 Kultura.....	13
1.2.3 Povaha etnické identity.....	16
1.2.4 Vlastní pojetí etnické identity.....	18
1.2.5 Etnická identita v multikulturním kontextu.....	20
1.2.6 Význam etnické identifikace.....	22
2. ZVOLENÉ METODY A CÍLE.....	24
2.1 CÍLE VÝZKUMU.....	24
2.2 POČÁTEČNÍ FÁZE VÝZKUMU.....	24
2.3 CÍLOVÁ POPULACE.....	25
2.5 SBĚR DAT.....	26
2.6 PRÁCE S DATY.....	28
2.7 METODOLOGICKÉ NEDOSTATKY.....	29
3. VÝZKUMNÝ KONTEXT – PROGRAM ERASMUS V LYONU.....	31
4 ANALÝZA DAT, ZÁVĚRY Z VÝZKUMU.....	33
4.1 POČÁTEČNÍ FÁZE ANALÝZY DAT – OTEVŘENÉ A AXIÁLNÍ KÓDOVÁNÍ.....	33
4.2 VÝSLEDKY ZÁVĚREČNÉ ANALÝZY DAT.....	37
4.2.1 Výsledky dílčí analýzy.....	37
4.2.2 Závěry z dílčí analýzy.....	48
4.2.3 Výsledky analýzy integrovaných dat.....	49
4.2.4 Závěry z výzkumu.....	54
ZÁVĚR.....	56
POUŽITÁ LITERATURA.....	58
SEZNAM PŘÍLOH.....	61
PŘÍLOHY.....	62

Úvod

Téma bakalářské práce vyplynulo z častých rozprav s mými mezinárodními přáteli o kulturních odlišnostech. Protože se v našich názorech na zvyklosti jednotlivých národů objevil nesoulad, snažila jsem se o nalezení jeho příčin. Etnická identita je hlavním konceptem odhalujícím subjektivní vnímání „kulturních“ rozdílů. Ideální možnost zkoumání etnické identity se mi naskytla v rámci sedmiměsíčního studijního pobytu ve francouzském městě Lyonu. Zde jsem uskutečnila výzkum na vzorku Erasmus studentů a jeho závěry představím v této práci.

Budu se tedy zabývat dvěma aktuálními fenomény: etnickou identitou a Erasmus studenty. Zatímco pojem „Erasmus student“ je širokou veřejností snadno rozpoznán, druhý z jmenovaných vyvolává i u řady vzdělaných jedinců značné rozpaky. Etnická identita pro některé představuje amorfnní pojem, u nějž není jasné, k jakým jevům vlastně odkazuje. Jinými je mylně chápána jako atribut minoritních skupin projevující se především v etnických konfliktech. Práce se pokusí o objasnění těchto mlhavostí a zpřesnění často chybně užívaného termínu etnická identita.

Hlavní část bakalářské práce je rozdělena do čtyř základních kapitol: teoretická východiska, zvolené metody a cíle, výzkumný kontext – program Erasmus v Lyonu a analýza dat.

V první kapitole se zabývám vymezením pojmu etnická identita. Prezentuji nejzásadnější dosavadní přístupy k termínům identita a etnický/etnicita, jejichž zhodnocením dospívám k vlastnímu pojetí etnické identity a k vyvrácení řady mylných přesvědčení. V rámci detailního probádání zkoumaného pojmu se věnuji i problematickému termínu kultura, který lze považovat za hlavní předmět antropologie, či pojednám o často užívaném konceptu kulturního šoku.

V druhé kapitole prezentuji způsob, kterým byl výzkum, podložený představenými teoretickými východisky, veden. Zde se zabývám klíčovými metodologickými oblastmi, jakými jsou: cíl výzkumu, vybraný vzorek populace, techniky sběru dat a způsob jejich analyzování. Tato kapitola představuje nejen vlastní metodologický postup, ale současně reflektuje určité jeho nedostatky.

Třetí kapitola stručně pojednává o studijním programu Erasmus, neboť se jedná o kontext, v němž byl výzkum prováděn. V této části představujeme hlavní charakteristiky tohoto populárního studijního programu a zamýšlíme se nad jeho možnými vlivy na zkoumané jedince.

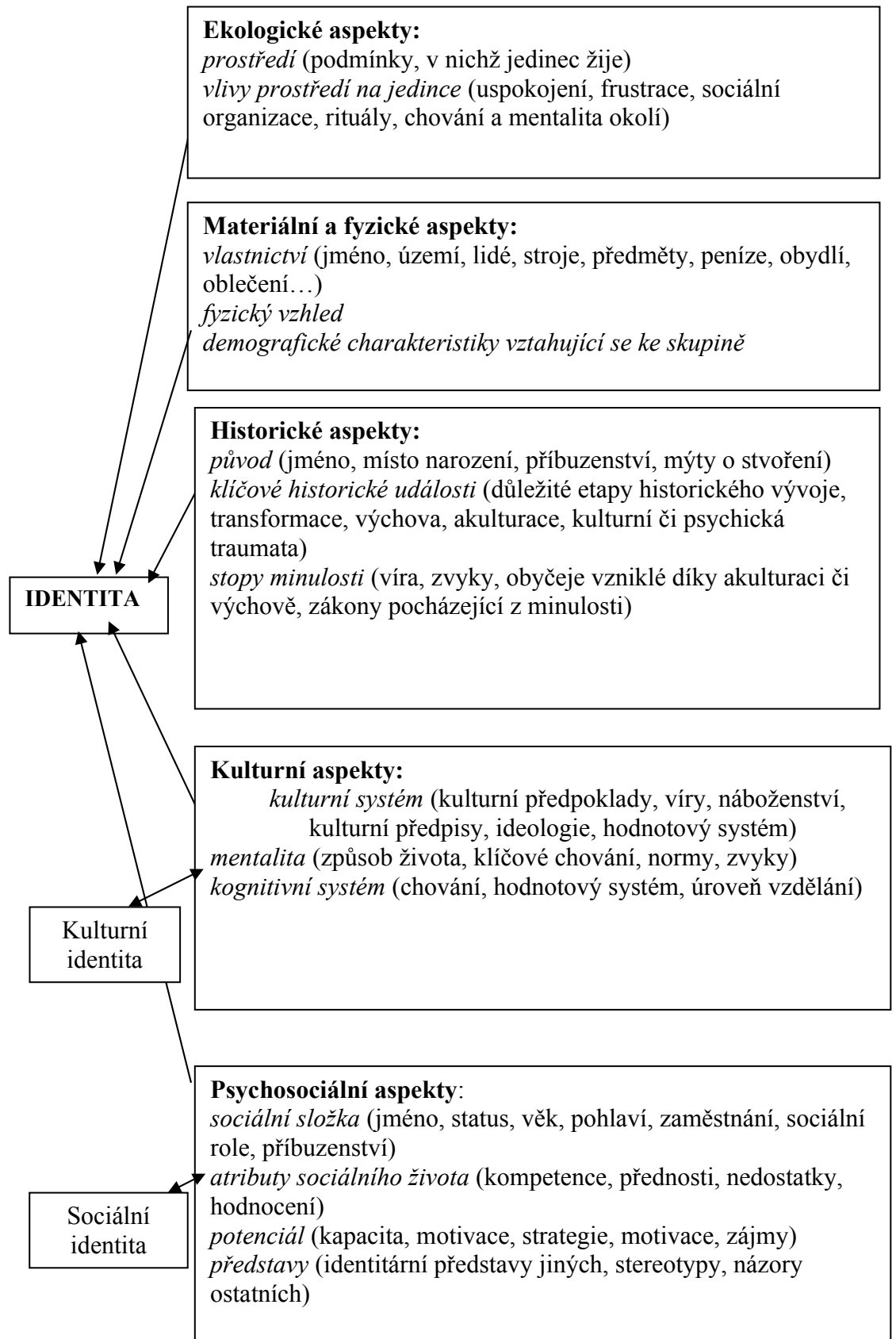
Cílem čtvrté kapitoly je představení hlavních zjištění z prováděného výzkumu. Presentace poznatků sleduje logický sled analytických úkonů s nasbíranými daty. Tento postup vedle objasnění konkrétních postupů analýzy umožňuje prezentaci výsledků od všeobecných zjištění k zjištěním dílčím. Zpětná integrace shromážděných poznatků vede k vytvoření obecnějšího konceptu etnické identity, který je zároveň ověřením a obohacením prezentovaných teoretických východisek.

1. Teoretická východiska

Hlavním cílem této kapitoly je definování klíčového pojmu celé bakalářské práce – *etnické identity*. Nejasnosti spojené s tímto dvouslovným termínem se pokusíme překlenout detailnějším rozbořením jeho základních komponent: etnický a identita. Jsme si vědomi, že se ocitneme před řadou přístupů a teorií snažících se o uchopení těchto pojmů a jejich vymezení. Pokusíme se nepodlehout redukcionalistickým tendencím a jednotlivé náhledy využijeme k formulování multidimenzionální obecné teorie. Pro názornost vlastního pojetí jednotlivých termínů budeme využívat tabulky zahrnující aspekty jednotlivých teorií.

1.1 Identita

Termín *identita* byl uveden ve všeobecné povědomí v roce 1959 díky psychoanalytickému teoretikovi Erikovi H. Eriksonovi. Dle něj je osobní identita umístěna hluboko v podvědomí jako odolný a trvalý smysl pro jednotu „já“. Ať se stane cokoli, ať nepatologický jedinec projde jakýmkoliv otřásajícím zážitkem, nikdy si nebude myslet, že je někým jiným [srov. Barnard – Spencer 2002: 292]. Erikson je jedním z představitelů „silné“ koncepce identity, která vychází „...z původního významu pojmu *identita*, tj. *stejnosti osoby v čase a stejnosti osob tvořících sociální společenství (kategorii)*“ [Bačová 2008: 109]. Identita je však značně flexibilnější a proměnlivější, než by se z této definice mohlo zdát. V naší práci se přikláníme k „slabé“ koncepci identity, která ji považuje za „...*mění se podle situace, času, místa, okolností*“ [Ibidem]. Identita se dle našeho názoru odvíjí od situací, kterými jedinec prochází, od reality, kterou prožívá. Podléhá tak řadě proměnlivých aspektů konstituujících sociální život jedince. Identitu tvoří několik složek vztahujících se k prostředí, v němž se jedinec nachází, k materiální a fyzické výbavě jedince, k historickému zázemí, kultuře, ale i k psychosociálním atributům. Šíři a komplexnost tohoto pojmu znázorňuje tabulka (1.1).

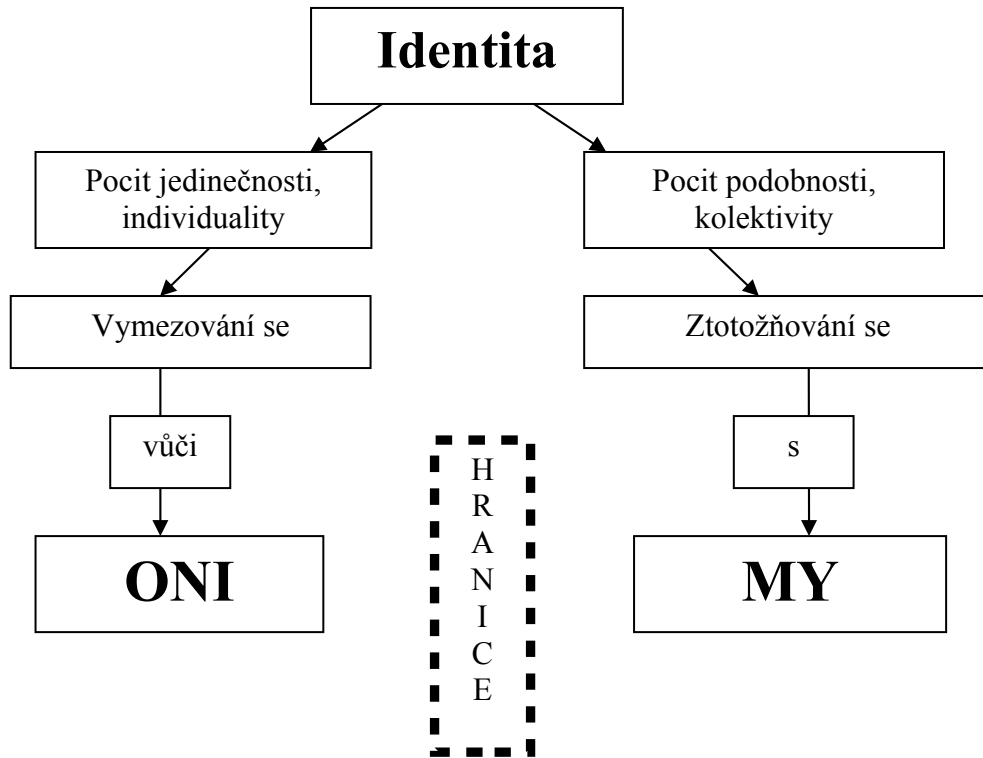

Identita je odvozena od všech těchto pěti základních aspektů. Protože je jejich záběr velmi široký, hovoříme mnohdy o řadě nejrůznějších identit odvíjejících se od jednotlivých kategorií kritérií. V antropologii se nejvíce setkáváme s pojmy kulturní a sociální identita. Kulturní identita odkazuje především na kulturní složku, sociální identita na psychosociální (srov. tabulka 1.1).

Koncept identity není tedy zcela jednoznačný. Henry Stahl ve své studii týkající se balkánské identity ukazuje, že „...každý jedinec disponuje v jednom momentě více identitami, neboť identita řady jedinců je násobná, a ne pouze jediná“ [Stahl 1983: 302]. Tuto myšlenku podporuje i Goffmanova metafora světa jako divadla, v němž každý jedinec hraje vícero rolí [srov. Goffman 1999]. Snažíme se tedy upozornit na to, že identita je mnohvrstevnatá a že se v odlišných situacích a kontextech může projevat nesterjně. Etnická identita tedy tvoří pouze jednu z jejích vrstev, která je ovlivňována řadou dalších vrstev, na něž zároveň působí. V rámci zkoumání etnické identity je dle našeho názoru, který je v souladu s Eriksonem, potřeba klást důraz především na kulturní prostředí a mechanismy sociálního a kulturního osvojování, jež představují hlavní faktory formující osobnost jedince.

Pro pochopení identity nejsou klíčové výše zmíněné kategorie kritérií, ale spíše způsob jak jedinec tyto kategorie prožívá, jaké místo si v jejich rámci připisuje. Ve většině pojetí je identita chápána jako odpověď na otázky: Kdo jsem? a Čím jsem? Odpověď je vyjádřením hlubších citových vazeb k určitému ztvárnění sociálního, kulturního, ekologického života (dle tabulky 1.1). Ambivalentní užívání termínu identita v současné antropologii je dáno tím, že zmíněné citové vazby jsou dvojího typu. Identita není pouze projevem ztotožňování se s určitým jevem, ale zahrnuje v sobě i aspekt vymezování se vůči jinému jevu. Na jedné straně odkazuje k atributům stejnosti, které jedince spojují a přispívají k vytváření skupin či kategorií založených na význačném společném prvku (jako například etnická identita), na straně druhé odkazuje k jedinečnosti a individualitě, k základním znakům odlišujícím jedince od všech ostatních. Tento paradox je názorně vidět v tabulce (1.2). Ta také znázorňuje dnes již klasický sociologický a antropologický koncept „my“ versus „oni“. Souvisí s tím, jak se etablojí a zachovávají hranice mezi námi a jinými. Tyto hranice nechápeme jako pevně dané, ale jako sociálně konstruované a podléhající odlišnému subjektivnímu vnímání jedinců. Zde bychom také chtěli poukázat na jistou relační a situační povahu identity. Jedinci se definují ve vztahu k někomu, a to ve specifickém sociálně-kulturním kontextu. Jejich sebereprezentace se v souvislosti s okolím a probíhajícími interakcemi

mohou lišit. Zatímco vůči stydlivému introvertovi se tyto jedinci považují za otevřené a sociabilní, ve vztahu k extrémnímu extrovertovi, se mohou pokládat za uzavřené a asociální.

Tabulka 1.2 [vytvořila J. Š.]

Identita je pro nás složitý koncept zahrnující především jedincovo sebevymezení a sebepojetí. Protože na tento koncept nahlížíme spíše prizmatem sociologickým, než psychologickým, za významné považujeme sociální a kulturní tlaky, které působí na jedincovo vnímání sebe sama, a které přispívají k proměnlivosti a flexibilitě tohoto jevu. Identitou se v naší práci budeme zabývat v širším sociálním kontextu.

1.2 Etnický/Etnicita/Etnická identita

1.2.1 Obecné vymezení pojmu

Výrazy *etnický*, *etnikum* jsou odvozeny od řeckého *ethnikos*, což je adjektivum od slova *ethnos*, znamenající národ nebo rasu. Přibližně do poloviny 19. stol. bylo

termínu užíváno k označování „barbarů“, „divochů“ a „neznabohů“. Pojem byl dáván do souvislostí především s biologickými a fyzickými vlastnostmi lidských populací. Ve 20. stol. mu začaly být připisovány i kulturní charakteristiky. Od roku 1970 se setkáváme s pojmem *eticita* (ethnicity), který obsadil významné místo v antropologických teoriích, a to především v reakci na měnící se postkoloniální politiku a vzrůst aktivismu etnických menšin [srov. Eriksen 2008: 315–316]. Tento koncept sloužil k vysvětlení takových fenoménů, jakými jsou sociální a politická změna, formování identity, sociální konflikt, rasové vztahy, asimilace atd. Byl spojován především s „rasovými“ (američtí černoši) nebo regionalistickými (Baskové, Srbové, Skotové atd.) požadavky [srov. Copans 2001: 63]. Etnikum bylo považováno za určitou formu „*znovuvynalezení tradice*“ [Ibidem]. Došlo k jisté revizi předmětu antropologie, neboť se „...zdálo čím dál tím složitější uchopit homogenní, tradiční nebo jednoduše samy sebe si uvědomující sociální celky. Popis etnického pluralismu, tedy etnická povědomí jednotlivých etnik a jejich povědomí tváří v tvář centrálnímu státu, podnítil konceptualizaci etnicity; konceptualizace pojmu etnikum z toho přirozeně vycházela“ [Ibidem]. Dle našeho názoru, je výraz *eticita* obdobně složitě uchopitelný jako např. výraz *kultura*. Představuje totiž soubor řady sociálně konstruovaných faktorů, jimiž se odlišují jednotlivé etnické skupiny. Jejich hranice jsou z hlediska vnějšího pozorovatele velmi obtížně definovatelné. Samotnými aktéry, tedy z vnitřního pohledu, jsou však mnohdy určeny velmi jasně.

Definice pojmu obecně odkazují na klasifikaci lidí a skupinové vztahy. „*Nezákladnější složkou etnicity, jak je zkoumána antropology, je aplikace systematické distinkce mezi „námi“ a „těmi druhými“*“ [Eriksen 2007: 88]. Tato distinkce je dle antropologických výzkumů považována za skutečně univerzální, za jakýsi konstantní rys lidských skupin [srov. Ibidem]. Souvisí s naším ztotožněním s určitou etnickou skupinou a vymezením vůči skupině jiné. Pokládáme si zde otázky: Na základě jakých složek je tato identifikace utvářena? a Jaké rysy jsou určující pro vymezení etnické skupiny? S jednoznačnou odpovědí se v odborné literatuře nesetkáme. Dle Copanse bychom za etnické mohli považovat „...*jazykový projev, tělesný vzhled, způsob oblékání, určitý způsob obživy, pravidla výběru partnera, symbolický rituál – tedy všechno to, kde se objevují singularity*“ [Copans 2001: 63]. Většina definic naznačuje tendenci charakterizovat *eticitu* a etnickou skupinu pomocí kulturních, jazykových, příbuzenských, biologických a historických faktorů. V rámci antropologických teorií

etnicity je kromě zmíněných faktorů konstituujících etnicitu ještě kladen důraz na společné jméno, neboť lidé jsou dle Michaela Bantona výrazně ovlivňováni názvy.

„Lidé si dávají názvy, které ukazují, za koho se prohlašují, spíše než to, kým skutečně jsou. Dávají jména druhým, čímž ukazují, jak tyto druhé vnímají, přičemž tato jména se mohou lišit od jmen, která si oni druzí sami dávají“ [Banton 1997: 15].¹²

Někteří autoři považují etnicitu za princip prostupující veškerými aktivitami každodenního života, Joshua Fishman prohlašuje, že ethnicity is being, ethnicity is doing, ethnicity is knowing (etnicita je bytí, etnicia je děláni, etnicita je vědění) [srov. Fishman 1980: 84–97]. Hranice toho, co je etnické a co není, tedy nelze jasně stanovit. Tato nesnáze je zapříčiněna silně subjektivní a konstruovanou povahou termínu, o které pojednáme později.

Zkoumáním jednotlivých antropologických definic snadno odhalíme úzkou provázanost konceptu etnicity s kulturou a národem. Tato provázanost je mnohdy tak silná, že pojmy nedokážeme zcela jasně odlišit. Dle Bantona je etnicita:

*„Sdílené sebezačleňování do skupiny, založené na společném původu a **kultuře**, které se překrývá s členstvím v **národu**“* [Banton 1997: 15, zvýraznila J. Š.].³

Dle Giddense:

*„Pojem etnicita označuje kulturní praktiky a názory určité skupiny lidí, které ji odlišují od ostatních. Příslušníci takové skupiny se považují za **kulturně** rozdílné od jiných skupin ve společnosti a ta je také tak vnímá“* [Giddens 1997: 144, zvýraznila J. Š.].

Rozlišení těchto pojmů se věnuje např. T. H. Eriksen, který do celé problematiky ještě vnáší pojem rasa. Přestože termín rasa v antropologii často není uznávaný a obecně je považován za velmi problematický,⁴ Eriksen jej užívá v trochu jiném smyslu:

„Rasa existuje jako kulturní konstrukt ať už má „biologické“ opodstatnění či nikoliv [...]. Rasismus zjevně staví na předpokladu, že jedinec je jakýmsi způsobem svázán s dědičnými charakteristikami, které systematicky rozlišují mezi jednotlivými

¹ Znění v originále: „People give to themselves names which show who they claim to be rather than who they actually are. They give to others names which show how they perceive the others, and which may differ from the names these others have for themselves.“

² Veškeré překlady J. Š.

³ Znění v originále: „...the shared self-ascription as members of a group based upon a common descent and culture which coincides with membership of a nation.“

⁴ Především v souvislosti s rasismem.

rasami. Tímto způsobem rasa nabývá sociologické významnosti, i když nemá žádné „objektivní“ opodstatnění“ [Eriksen 1977: 10].⁵

V této souvislosti mohou být dle Eriksena rasy studovány jako součást etnicity ve společnostech, kde jsou ideje rasy považovány za důležité. Pierre van Berghe považuje rasové vztahy za speciální případ etnicity. Banton zastává protikladné stanovisko, upozorňuje na rozdíl mezi pojmy rasa a etnicita. Zatímco rasa odkazuje na klasifikaci lidí, a to především ve smyslu kategorizace druhých, etnicita souvisí se skupinovou identifikací, a to zejména s identifikací sebe sama. Obecně se ztotožňujeme z problematičností pojmu rasa a nadále tedy místo něj budeme užívat vědecky korektnější: biologický typ. Řešení vztahu biologického typu a etnicity je složité, avšak není předmětem naší práce, a proto se společně s Eriksnem shodneme na tom, že *„Biologické typy mohou, ale nemusí, tvořit součást etnické ideologie a jejich přítomnost či absence se nezdají být klíčovým prvkem v interetnických vztazích“ [Eriksen c.d.: 35].⁶* Alespoň ne v rámci našeho výzkumu.

Vztah mezi pojmy etnická skupina/eticita a národ/nacionalismus je obdobně složitý. Tento problém komplikuje historická zatíženost pojmu národ, který byl po staletí užíván v nejrůznějších kontextech. *„Co se týče původu současných pojetí etnických skupin, může nám poskytnout vodítko historie nacionalismu. Koncept „kmene“ stejně jako „etnické skupiny“ je totiž konceptuálně blízce příbuzný s evropským konceptem národa coby kulturně homogenní, soudržné a svrchované jednotky“ [Eriksen 2007: 91].* Nacionalismus stejně jako etnicita odkazuje k jistým hranicím mezi námi a druhými. Zdá se však, že národ a nacionalismus jsou úžeji spjaty s teritoriálním a státním vymezením, zatímco pojetí etnické skupiny a etnicity klade větší důraz na společnou historii a předky. *„Etnické skupiny se vztahují ke společenstvím s (předpokládaným) sdíleným původem. Téměř vždy jsou doprovázené představou o mateřské zemi zděděné po předcích a značením kulturních hranic. Národy zahrnují složitou směs etnik a moderních států: jsou lépe sjednocené, více politicky uvědomělé a prostorově jasněji ohraničené než etnika“ [Kaufmann 2004: 2].⁷* Mohou

⁵ Znění v originále: „...race exists as a cultural construct, whether it has „biological“ reality or not. [...] Racism, obviously, builds on the assumption that personality is somehow linked with hereditary characteristics which differ systematically between “races“, and in this way race may assume sociological importance even if it has no „objective“ existence.“

⁶ Znění v originále: „Ideas of „race“ may or may not form part of ethnic ideologies, and their presence or absence does not seem to be a decisive factor in interethnic relations.“

⁷ Znění v originále: „Ethnic groups refer to communities of (supposedly) shared ancestry, almost always accompanied by notions of an ancestral homeland and cultural boundary markers. Nations comprise an uneasy hybrid of elements from ethnies and their modern state: they are better integrated, more politically self-conscious and spatially demarcated than ethnies...“

také uplatňovat politický či ideologický původ, který není výhradně genealogický [srov. Ibidem]. Rozlišení na základě etnického odkazu na předky či národnostního ohraničení pomocí státu nelze využít univerzálně. „Dle „ethno-symbolistů“ se v současné době některá etnika přeměnila na národy, zatímco jiná, především kvůli svému teritoriálnímu rozptýlení, nedostatku politické ambice či nízké míře sebeuvědomění [...] se nevyvinula v národy. Navíc mnoho z těch, kterým se to podařilo (jako Skotové, Tibeťané) nedosáhlo moderní státnosti“ [Kaufmann c.d.: 2–3].⁸ Obecně je etnická skupina chápána jako širší pojem než národ. S odkazem na představené prolínání těchto pojmů, nedokážeme stanovit jasné předěly mezi nimi. Existuje mnoho případů, kdy dochází k jejich absolutnímu překrývání. „Různé typy nacionalismu jsou etnického charakteru a národ se tak stává etnickou skupinou s vlastním státem“ [Eriksen 2007: 43]. V našem případě, jak výsledky výzkumu ukáží, se toto úzké propojení také projevilo.

Kultura a etnicita jsou dva odlišné pojmy, i když se tak z mnohých definic etnicity nezdá. Pro rozlišení etnicity a kultury opět odkážeme na Eriksena, který říká, že: „...kulturní rozdílnost mezi dvěma skupinami není rozhodujícím znakem etnicity“ [Eriksen 1977: 38].⁹ Tímto chce říci, že kulturní rozdílnost jako taková není charakteristikou signalizující etnicitu. Významnou roli v rámci etnicity získává teprve ve chvíli, kdy je jednotlivými skupinami či jedinci vnímána a považována za sociálně významnou. K tomu, aby si jedinci onu rozdílnost uvědomili, je nutný kontakt mezi jednotlivými skupinami. „Mluvit o etnické skupině v totální izolaci je tak absurdní jako mluvit o zvuku jedné tleskající ruky“ [Eriksen c.d.: 37].¹⁰ Etnické skupiny, tak jak jsou definovány, zůstávají oddělené. Vlastní existenci a existenci jiných si však uvědomují teprve v kontaktu se zmíněnými jinými. Toto uvědomění přispívá k samotnému formování skupin a kategorií [srov. Ibidem].

Termín snadno ilustrujeme na příkladu oddělených primitivních společností. V nich pojmy kultura a etnicita zcela koincidují. K uvědomění vlastní etnicity zde nedochází, neboť homogenita rasy, jazyka a kultury je úplná. Jinými slovy problém vlastní etnické identity vyvstává teprve v momentě, kdy se jedinec či společnost ocitnou

⁸ Znění v originále: „According to “ethno-symbolist” theorists, some ethnies were transformed into nations in the modern era, while others, often due to their territorial dispersion, lack of political ambition or low level of self consciousness [...], did not emerge as nations. Moreover of those ethnies that successfully achieved nationhood, many (such as Scots, Tibetans) have failed to achieve modern statehood.“

⁹ „...cultural difference between two groups is not decisive feature of ethnicity.“

¹⁰ Znění v originále: „To speak about an ethnic group in total isolation is as absurd as to speak of the sound from one hand clapping.“

tváří v tvář rozdílnosti [srov. Abou 2002: 15]. O kultuře můžeme hovořit, i pokud jednotlivé kulturní skupiny nejsou v kontaktu; etnicita však bez kontaktu ztrácí svůj význam. Přesto, uznáme-li existenci zmíněných dimenzí obsažených v pojmu etnický, budeme klást důraz především na onen kulturní rozměr etnicity, který považujeme z antropologického hlediska za nejvýznamnější. Vždyť antropologie je často představována jako věda o kulturních rozdílnostech. V USA je neodmyslitelně spojena s přídomkem kulturní. Nemůžeme se tedy vyhnout alespoň krátkému pojednání o tomto termínu.

1.2.2 Kultura

Přes frekventovanost pojmu *kultura* antropologii stále schází jeho jasná definice, ačkoli se o ni antropologové snaží od poloviny 19. stol. Naší ambicí není vytvoření definice, ale vysvětlení vlastního přístupu k pojmu.

Přestože jednotlivé koncepty pojmu *kultura* se liší v mnohých aspektech, všechny se shodují na etymologickém původu tohoto slova. Kultura je odvozena od latinského *colere*, což znamená pěstovat, kultivovat. Původně tento pojem odkazoval k obdělávání půdy. Novou dimenzi mu dodal římský filozof Marcus Tullius Cicero, který filozofii nazval kulturou ducha. „*Tím položil základ pojetí kultury jako charakteristiky lidské vzdělanosti*“ [Soukup 2011: 17]. Dále se definice rozdělují na čtyři základní směry: axiologického, redukcionalistického, antropologického a dekonstrukčního. Václav Soukup nám ve svých pracích [srov. Soukup 1996, 2000, 2004, 2011] připomíná jejich základní charakteristiky a myšlenky některých jejich představitelů.

Axiologické pojetí kultury je značně hodnotící. Za kulturní jevy považuje pouze pozitivní hodnoty, „*...které přispívají ke kultivaci a humanizaci člověka a k progresivnímu rozvoji lidské společnosti*“ [Soukup 2011: 37]. Redukcionalistické pojetí kulturu omezuje pouze na určitý výsek sociokulturní reality. Tento přístup se snaží kulturu vymezit tak, aby pojem „*zahrnoval méně a odhaloval více*“ [Soukup 2011: 38]. Typickými směry využívajícími redukcionalistický přístup jsou např. kognitivní a symbolická antropologie.

Naše práce se zaměřuje na antropologické pojetí kultury, které se odvíjí především od významné Tylorovy definice, která kulturu chápe jako: „*...komplexní celek, který zahrnuje poznání, víru, umění, právo, morálku, zvyky a všechny ostatní*

schopnosti a obyčeje, jež si člověk osvojil jako člen společnosti“ [Soukup 2004: 284]. Tylorova definice kultury oslabila dřívější axiologické pojetí pojmu, které se omezovalo na pozitivní jevy, a umožnila jeho užití k označení celé sféry lidských nadbiologických jevů, kterými se lidé adaptují na vnější prostředí [srov. Soukup 2000: 104]. Takovéto pojetí se zaměřuje především na kulturní artefakty, kterými jsou jak materiální produkty, tak sociokulturní regulativy a kulturní vzory (obyčeje, mravy, zákony, tabu) či ideje (symbolický a kognitivní systém). O další historicky nejvýznamnější definici nesoucí se v duchu antropologické orientace se zasloužili američtí antropologové Alfred Kroeber a Clyde Klukhohn, kteří vidí kulturu jako: „...*produkt, je historická, zahrnuje ideje, vzory a hodnoty, je selektivní, lze se jí učit, je založena na symbolech a je abstrahována z chování a produktů chování*“ [Soukup 1996: 100]. Obě tyto definice považujeme za vhodné, neboť díky své šíři je nelze vinit z opomenutí jistých elementů, ke kterému by mohlo snadno dojít, kdybychom kulturu nahlíželi pohledem redukcionalistů. Přesto nezastíráme, že kultura je tak komplexní, že naše pojetí bude vždy útržkovité. Axiologické pojetí zcela zamítáme, neboť dle našeho názoru odporuje myšlence kulturního relativismu, který je jedním z pilířů současné antropologie. V neposlední řadě se chceme ohradit vůči dekonstrukčnímu pojetí, které se vyznačuje snahou o oslabení či eliminování pojmu kultura jako významné kategorie věd o člověku. Tento přístup považujeme za postmoderně typickou snahu o zpochybnění všeho, co nelze jednoznačně uchopit či vymezit. Samozřejmě si uvědomujeme, že naše vymezení kultury může být považováno za značně vágní. Na tuto výtku však můžeme reagovat pouze tím, že jsme skutečně hluboce přesvědčeni, že za kulturní je možné považovat absolutně vše, co si člověk osvojil jako člen společnosti. Kultura je univerzální lidský fenomén, který lidstvo významným způsobem odlišuje od ostatních živočichů.

Obecnou definici považujeme za značně dvojznačnou. Hlavní ambivalenci vystihuje T. H. Eriksen: „*Na jedné straně jsou všichni lidé stejnou měrou kulturní a v tomto smyslu termín kultura odkazuje k základní podobnosti mezi lidmi. Na druhé straně ale lidé získali různé schopnosti, představy atd., a jsou tedy díky kultuře odlišní. Jinými slovy řečeno, kultura se vztahuje k základním podobnostem i systematickým odlišnostem mezi lidmi*“ [Eriksen 2008: 13]. Slovo kultura tedy užíváme nejen ve smyslu něčeho univerzálně sdíleného všemi lidmi, ale také ve specifitějším smyslu, hovoříme-li o určité kultuře jako o prvku, signalizujícím odlišnost jedinců a skupin. „*Z tohoto pohledu je tedy kultura známkou odlišnosti mezi skupinami lidí (které jsou*

takřikajíc odlišné kulturně), a nikoli známkou lidských univerzálií. Oba významy slova kultura se běžně používají, někdy zaměňují“ [Eriksen c.d.: 61].

Vyjádření, že kulturu považujeme za klíčovou součást etnicity, není zcela přesné. Kulturní projevy vnímané vnějším pozorovatelem s etnickým vědomím nemusí vůbec souviset. *„Až do šedesátých let se ve vědecké komunitě běžně předpokládal úzký přerov mezi kulturou a etnicitou, či dokonce mezi kulturou a národností“ [Eriksen 2007: 99].* Pozdější studie však dokazují, že žádný vzájemný vztah zde neexistuje. Prohlašují, že *„...kulturní rozdíly procházejí napříč etnickými hranicemi a že etnická identita je konstruována na základě sociálně ustavených představ o kulturních diferencích, nikoli na základě diferencí skutečných“ [Ibidem].* Copans k tomuto ještě dodává: *„Kulturní pravidelnosti existují, ale moderní politika nafukuje jejich význam a vnucuje koherenci a praktickou kontinuitu tomu, co je přirozeně heterogenní a nespojité“ [Copans 2001: 63–64].*

Ve výzkumu jsme často užívali pojem kultura ve spojení s přídavnými jmény – vlastní, francouzská, německá, italská atd. Takovýmto slovním spojením nelze přisoudit vědecky obhajitelný význam. Veškeré úsilí vymezit francouzskou či jakoukoliv jinou kulturu je zbytečné. Tuto marnou snahu demonstruje Eriksen na pokusu o popis norské kultury: *„Co je norská kultura? Norská kultura může být cokoli. Panuje pouze obecná shoda v tom, že existuje. Namalovat kontury okolo „pravého, charakteristicky norského“ je stejné, jako pokusit se zastavit něco, co je v neustálém pohybu a co nelze pevně ukotvit“ [Eriksen 2007: 23].* Neustálým pohybem chápeme především migrace a cestování, které přispívají k přenášení kulturních zvyků z a do oblastí geograficky velmi vzdálených. Představa kulturní izolovanosti je v moderním světě neudržitelná. *„Svět je jedno místo, přestože zde přirozeně existují významné lokální odlišnosti. V pákistánském Paňdžábu jsou vesnice, kde můžeme zaslechnout norštinu, existují Afričané, kteří milují Beethovenovu hudbu a auto Mercedes-Benz, v USA jsou v pozdním létě jablečné plantáže plné západoindických a latinskoamerických námezdných dělníků“ [Eriksen c.d.: 14].* Hranice mezi typickými vlastnostmi kultur nelze, díky současným možnostem pohybu věcí a lidí, udržet.

Z vědeckého hlediska se od představy typicky italské kultury či typicky španělské kultury můžeme distancovat, přesto se nám nepodaří vymýtit ji z myšlení lidí ostatních (v našem případě z mínění zkoumaných respondentů). *„Jsme vychováni tak, abychom vnímali kulturu jako věc, která náleží lidu, která má fyzické hranice a která staví svoji existenci na minulosti. Jsme vychováni k tomu, abychom bezmyšlenkovitě*

tlachali o kultuře v množném čísle, o norské kultuře a švédské, přistěhovalecké... a africké kultuře, jako kdyby tyto rozměry byly transcendentálními formami kultury a jako kdyby mohly procházet historií jako neměnné struktury“ [Eriksen 2007: 15]. Tato sdílená přesvědčení jsou výsledkem etnických a národních ideologií. Ty se zakládají na stereotypech, „...na karikovaných zjednodušených představách jak vlastní, tak i cizí kultury“ [Eriksen c.d.: 17]. Všeobecně stereotypy vyplývají z klasifikace lidí podle předem daných kritérií, na základě povrchních charakteristik. Významným atributem stereotypního vnímání je zanedbávání individuálních odlišností od obrazů, které jsme si vytvořili. Jedinci stereotypům podléhají, protože jim zjednodušují svět pomocí jasných kategorizování, umožňují rychle odhadovat a předvídat chování skupin na základě minima informací.

Upozorňujeme, že v práci s pojmy kultura, česká kultura, francouzská kultura atd. budeme zacházet jako s konstruovanými kategoriemi. Budou jim připisovány významy výhradně dle výpovědí respondentů. I z tohoto důvodu se nadále nebudeme snažit o užší vymezení těchto termínů. Představy, které o termínech dotazovaní mají, nemusí žádným způsobem korespondovat s jejich vědeckým pojetím.

Doufáme, že z našeho pojednání jasně vyznělo, že kulturu nelze zvěčňovat, ani považovat za atribut náležející výhradně jedné skupině. „*Kultura není věc, a to i přesto, že samotné slovo je substantivem. Kultura je přirozeně proměnlivá a v neustálém procesu vývoje*“ [Eriksen 2007: 17].

1.2.3 Povaha etnické identity

Dostáváme se k diskuzi týkající se povahy faktorů konstituujících etnicitu. V antropologii se setkáváme se dvěma vzájemně souvisejícími hlavními otázkami. Jaké povahy jsou faktory, na nichž se zakládá? Je etnická identita primordiálně daná či instrumentálně volená?

Primordialistické teorie ve stručnosti prohlašují, že etnická identifikace je založena na hlubokých, „primordiálních“ vazbách na skupinu či kulturu, „...*pochází z danosti sociální existence člověka*“ [Průcha 2007: 120]. Je prvotní a prapůvodní. „*Primordialisté tvrdí, že etnicita je formována hlubokými historickými, kulturními, sociálními a někteří by řekli, že biologickými skutečnostmi a že má rys nevysvětlitelnosti a nezměrnosti*“ [Odendaal 1998: online].¹¹ Primordialistický koncept byl kritizován

¹¹ Znění v originále: „*Primordialists argue that ethnicity is formed and shaped by deep historic, cultural, social, psychological and, some would say, biological realities, and has an irrational and ineffable quality.*“

mnoha badateli, mezi nimi např. J. D. Ellerem a R. M. Coughlanem [1993]. Ti v proslulém článku *The poverty of primordialism: The demystification of ethnic attachments* vyvracejí mnohé základní myšlenky primordialistů. Především nesouhlasí s myšlenkou, že existuje soubor předem daných fakt, která nemají žádný sociální zdroj. Základním argumentem autorů je, že všechny složky tvořící jakýkoliv druh sociální identity jsou sociálně konstruované. Dále upozorňují na to, že sociální realita podléhá neustálým modifikacím, v nichž hraje významnou roli individuální výběr a volba jedince. Realitu nelze považovat za danou a neměnnou [srov. Eller – Coughlan 1993: 185–202].

Tím se dostáváme k instrumentálnímu pojetí etnicity, dle něhož není etnicita apriorní, prvotně daná, ale odvíjí se od racionální volby jedince či skupiny. Jednou z hlavních představ instrumentalistů je sociálně konstruovaná přirozenost etnicity a schopnost jedince vybírat z množství etnického a kulturního dědictví a míchat je ve prospěch utváření své individuální či skupinové identity [srov. M. Guibernau – J. Rex 1977: 4–17]. Tento náhled zdůrazňuje nahodilost a proměnlivost etnické identity. Ta je utvářena ve specifickém historickém a sociálním kontextu, není předem daná.

Z našeho pohledu jsou důležitá obě pojetí, neboť etnicita a etnická identita mají jak primordiální, tak instrumentální základ. Primordiální složka etnicity je tvořena především příbuzenskými vztahy, mateřským jazykem, historií, biologickým typem či národností, tedy komponenty, které jsou jedinci (primordiálně) dány. Každý jedinec však může rozvázat vztahy se svou rodinou, naučit se jiný jazyk, změnit národnost, opustit národ, distancovat se od svého biologického druhu či historie. Existuje zde možnost volby, která tvoří onu instrumentální část etnické identity, neboť každý jedinec si volí, jakým způsobem se postaví k tomu, co mu bylo dáno.

Do vydání Barthovy sbírky *Ethnic Groups and Boundaries* (1969) bylo uznáváno šest „objektivních“ kritérií etnicity: společné jméno, mýtus o společném předku, společná historická paměť, jeden či více prvků společné kultury, které nelze blíže specifikovat, vztah k domovině, etnické vědomí [srov. Barnard – Spencer 2002: 190]. Barthovo paradigma existenci takovýchto objektivních znaků vylučuje. Za klíčový indikátor etnicity Barth považuje hranice mezi etnickými skupinami. Ty jsou vymezeny kulturními odlišnostmi, které členové jednotlivých skupin považují za důležité, nejsou tedy objektivně dané. Navíc kultura, kterou si etnické skupiny udržují, není stabilní a má odlišné dopady na každého jedince. Hledání objektivních rozdílů v kulturním

---

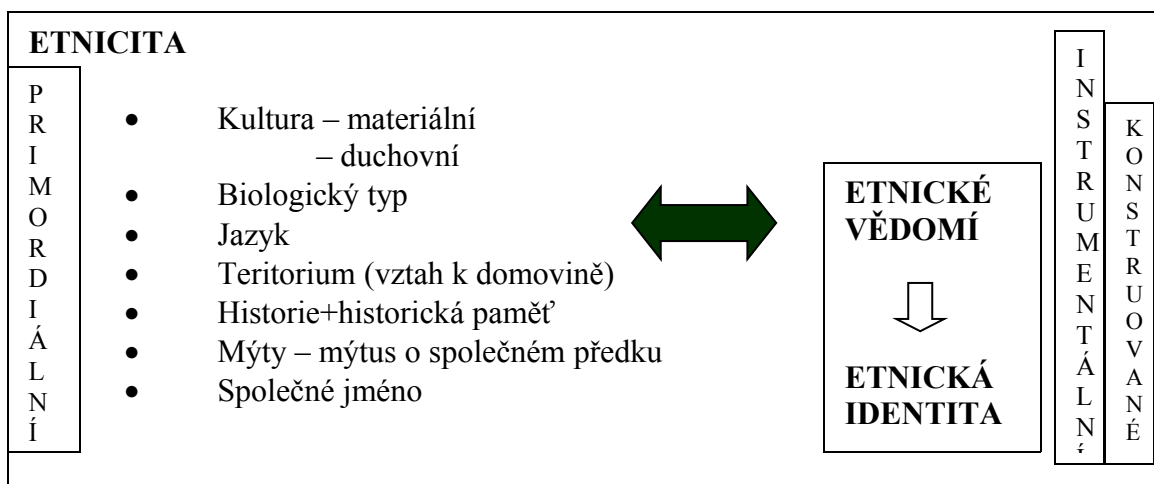

chování jedinců by tak mohlo být značně zavádějící [srov. Barth 1998: 9–38]. Toto vyjádření koresponduje s naším, dříve představených chápáním kulturních odlišností (srov. s. 14–15).

Hranice mezi tím, co je odlišné a co je podobné, považujeme za velmi nejasné. Rozdíly, které jsou vnímané zvnějšku, nemusí vždy odpovídat subjektivnímu chápání jedinců. Přestože vnímání odlišností mezi jednotlivými etniky vnitřním pohledem aktérů považujeme za klíčové, neradi bychom opomenuli faktické, externě pozorovatelné diference mezi jednotlivými skupinami. Porovnání vnějšího a vnitřního pohledu nám poodhalí, akterovy tendence zveličovat či marginalizovat pozorovatelné rozdíly, které dle našeho názoru indikují vysokou či nízkou míru sebevymezení člena jedné etnické skupiny vůči členům jiné etnické skupiny. Poukazuje tak na míru etnické identity či etnicity.

1.2.4 Vlastní pojetí etnické identity

Na základě představených konceptů a poznatků, jsme sestavili následující tabulku (1.3). Ta by společně s doprovodným komentářem měla objasnit, jakým způsobem budeme s pojmem etnicita a etnická identita zacházet v rámci našeho přístupu. Zároveň by měla být odpovědí na dříve kladené otázky: Jaké aspekty konstituují etnicitu? a Jaké jsou povahy?

Oboustranná šipka mezi jednotlivými složkami Tabulka 1.3 [vytvořila J. Š.] vědomím/etnickou identitou znázorňuje nejen jejich úzký vztah, ale také vysvětluje provázanost primordiálního a instrumentálního aspektu. Primordiální složky etnicity dle našeho názoru ovlivňují a jsou ovlivňovány instrumentálně a sociálně konstruovaným

etnickým vědomím, které formuje naši etnickou identitu. Etnické vědomí definujeme jako povědomí o kultuře, biologickém druhu, jazyku, teritoriu, historii, mýtech a společném jménu skupiny, do které jsme se narodili (srov. tabulka 1.3). Zkoumaná etnická identita pak představuje (dle našeho konceptu identity) ztotožnění se s těmito vnímanými charakteristikami skupiny či vymezení se vůči nim. Etnická identita je také „...jako forma společenského vědomí souhrnem názorů na původ, etnický prostor (vlast), historické osudy, postavení, úlohu a povahu vlastního etnika a na jeho místo mezi ostatními etniky“ [Brouček et al. 1991: 244]. Oba dva termíny (etnická identita a etnické vědomí) jsou si velmi blízké a v práci je budeme považovat za synonyma. Podstatou je subjektivní vnímání kulturních rozdílů a podobností, které se projevuje v kontaktu s kulturně odlišnou skupinou. Etnická identifikace se odehrává mezi dvěma skupinami, ne v rámci nich. Bude tedy zkoumána jako „...dlouhodobá a systematická komunikace kulturních diferencí mezi skupinami, které se považují za vzájemně odlišné. Objevuje se vždy, když se kulturní odlišnosti stanou relevantními v sociální interakci“ [Eriksen 2007: 105].

Nadále nás zajímá, jakým způsobem je tedy vůbec možné etnickou identitu zkoumat. Socio-kulturní chování jedinců v odlišném kulturním prostředí, je dle našeho názoru do určité míry pozorovatelné. S odkazem na interpretativní a symbolickou antropologii v něm však spatřujeme hlubší než jen pozorovatelný význam. Neradi bychom získané údaje zkreslili vlastním domýšlením záměrů jednajících. Navíc, jak jsme již vysvětlili, externě pozorovatelná složka etnicity nám spíše pomůže určit míru etnické identifikace než etnickou identitu samotnou. Ta obsahuje složku kognitivní a emocionální, jež jsou pozorovatelné minimálně. Pod kognitivní složku zahrnujeme znalosti a názory jedince týkající se vlastního a cizího etnika. Souvisí především s tím, jakým způsobem lidé reprezentují etnické skupiny a rozdíly mezi nimi. Emocionální složkou pak míníme subjektivní stavy, prožívání a cítění, které se k nim vztahuje [srov. Průcha 2007: 52]. Klíčovou roli ve zkoumání etnické identity pro nás z tohoto důvodu, kromě soužití se zkoumanou skupinou, hrají informátoři, kteří nám pomocí svého svědectví dokáží přiblížit, co aktér svým jednáním zamýšlel, jakou hodnotu svému konání připisoval a především jaké názory zastává. Ve výzkumu není možné předpokládat, že pozorovatel a aktér sdílejí stejnou koncepci toho, co je etnické či nacionální.

1.2.5 Etnická identita v multikulturním kontextu

V rámci našeho výzkumu se budeme zabývat etnickou identitou v multikulturním kontextu. Právě v situaci, kdy se lidé ocitnou v cizím a neznámém prostředí vyznačujícím se etnickou heterogenitou, kulturní rozmanitostí a řadou nových možností, nabývá etnická identita nové povahy. Jedinci a skupiny jsou zde konfrontováni se svým já, stejně tak jako jsou nuceni reagovat na povahu ostatních [srov. Epstein 2006: 100]. Jedinec, který se ocitne v interakci s osobou, kterou považuje za kulturně odlišnou, často pocítuje dle C. H. Dodda [1995] jisté rozpaky. Ty jsou způsobeny kulturními odchylkami, jež do určité míry „zatemňují“ naši jistotu, produkují nejasnost a mohou přispívat k vytváření bariér. Jednou z možných reakcí na tuto situaci je nejistota, která má kognitivní charakter a může nás vést ke snaze doplnit naše znalosti, co se týče „druhých/jiných“. Tato nejistota tedy dle našeho názoru nemusí být nutně negativní povahy, kromě rozpačitosti může produkovat i zájem o kulturně odlišné a touhu pochopit je. Jinou reakcí, která je spíše emocionální a afektivní povahy je úzkost. Někteří lidé zažívají pouze nejistotu, jiní úzkost, někteří obojí [srov. Dodd 1995: 4–20]. V souvislosti s odlišnými reakcemi na setkání s kulturně odlišným jedincem mluví někteří antropologové o „kulturním šoku“.

Kulturní šok byl poprvé definován Kalervo Obergem v roce 1960 jako stav „... vyvolaný úzkostí, která pramení ze ztráty veškerých srozumitelných znaků a symbolů ve společenském styku“ [Oberg 1960: 177].¹² Je zažívaný mnoha lidmi, když cestují nebo se přestěhují do nového kulturního a sociálního prostředí. Zmíněná ztráta symbolů způsobuje desorientaci jedince, a to především na úrovni kulturních zvyklostí. Symptomů existuje celá řada: od obecného neklidu v nových situacích přes starost o vlastní zdraví, nedůvěru k lokálnímu jídlu až po mdloby a jiné zdravotní potíže. Oberg sestavil vyčerpávající seznam těchto symptomů, který uzavírá tím, že kulturní šok také může doprovázet: „...nesnesitelná touha být zpátky doma, moci si dát šálek kávy a kousek jablečného koláče, navštívit příbuzné a celkově mluvit s někým smysluplným“ [Oberg c.d.: 178].¹³ Stanovit konkrétní rysy kulturního šoku nelze, neboť každý jedinec na nové kulturní prostředí reaguje jiným způsobem.

Oberg kromě kulturního šoku, definoval také několik stádií, kterými jedinec v cizím prostředí prochází. Tato stádia převzala řada autorů. Nám se zdála nejlépe

¹² Znění v originále: „...precipitated by the anxiety that results from losing all our familiar signs and symbols of social intercourse“

¹³ Znění v originále: „...terrible longing to be back home, to be able to have a cup of coffee and a piece of apple pie, to visit one's relative, and, in general, to talk to people who really make sense“.

srozumitelná v pojetí C. H. Dodda. Ten první fázi charakterizuje dychtivým očekáváním před odjezdem do neznámého prostředí. Druhou fázi popisuje jako počáteční období, kdy se vše zdá nádherné, a hosticí zemi považujeme za utopický ráj. Nadšení se postupně vytrácí a je vystřídáno třetím obdobím, kdy se vše jeví jako příšerné a hosticí země je předmětem naší kritiky. V závěru tohoto vývoje bychom měli dospět do stádia smíření, kdy se nám dění kolem nás zdá „v pořádku“ [srov. Dodd 1995: 213].¹⁴

Samotný koncept kulturního šoku je zajímavým vhladem do problematiky. Důležité je ale uvědomit si, že v dnešní době si o cílové zemi můžeme zjistit již před odjezdem velkou řadu informací. Na místě tedy nemusíme být tak silně desorientovaní. Navíc se v rámci našeho výzkumu budeme pohybovat pouze na poli evropských kultur, mezi nimiž nejsou rozdíly tak radikální. Přestože se s jmenovanými stádii, na základě osobních zkušeností s pobytem v zahraničí ztotožňujeme, nepovažujeme je za univerzálně platná. Jedinci nemusí procházet všemi jmenovanými obdobími, u některých k proměnám názoru na nové kulturní okolí nedochází vůbec. Nicméně „kulturní šok“ a možné názorové změny v průběhu pobytu v cizí zemi zahrneme do faktorů, které mohly ovlivnit výpovědi respondentů a jejich vypořádávání se s pobytem v cizí zemi.

K usnadnění pobytu v novém kulturním prostředí volí jedinci různé strategie adaptace. Dle M. Anquetil je kulturní kontakt příležitostí k manipulování s kulturou, k její reinterpetaci, k vytváření synkretismů a nejrůznějších křížení a umožňuje k ní kreativní přístup [srov. Anquetil 2006: 18].

Dle interkulturního psychologa J. Berryho [1997] můžeme odlišit čtyři základní strategie jedince snažícího se žít v novém kulturním prostředí. Ty jsou založeny především na dvou faktorech: zájmu o zachování vlastní kultury a zájmu o přizpůsobení se kultuře, v níž se ocitá. Jestliže neusiluje o zachování své kultury a snaží se adaptovat na nové kulturní prostředí, mluvíme o asimilaci, opačnou strategií, kdy jedinec lpí na své kultuře a kontaktu s jinou kulturou se vyhýbá, je separace. Integrace je projevem snahy skloubit kulturu místní s kulturou vlastní, marginalizace je pak výrazem vymezení se vůči oběma kulturám [srov. Berry, 1997: 5–68]. Základy tohoto pojetí osvětluje následující tabulka (1.4).

¹⁴ V originálním pojetí jsou tyto fáze nazvány: Eager expectation, everything is beautiful, everything is awful, and everything is okay.

		Zachování vlastní kultury	
		Ano	Ne
Přizpůsobení se místní kultuře	Ano	Integrace	Asimilace
	Ne	Separace/Segregace	Marginalizace

Tabulka 1.4 [vytvořila J. Š.]

Výše zmíněné strategie se odvíjí od vnímání odlišností mezi jednotlivými kulturami. Vnímá-li jedinec rozdíly projevující se u kulturně odlišných jedinců pozitivně, uchýlí se pravděpodobně k asimilaci či integraci, která je jistým projevem identifikace s touto skupinou. Vnímá-li je naopak negativně, bude mít tendenci vymezit se vůči nim a jeho strategií pravděpodobně bude separace či marginalizace. Kulturní rozdíly tak mohou být postupně smazávány, či naopak prohlubovány. Předmětem našeho výzkum je mj. dopad subjektivního vnímání rozdílů na prohlubování či smazávání kulturních odlišností a na volené adaptační strategie.

1.2.6 Význam etnické identifikace

V závěru této kapitoly bychom chtěli osvětlit, z jakého důvodu hraje etnická identita významnou roli v životě jedince a proč vůbec hovoříme o emocionálním prožívání vztahů se k etniku. Význam etnicity je zdůrazňován především v kontextu kulturních a politických principů ve světových konfliktech. Z našeho pohledu však etnická identita také tvoří významný aspekt osobního života každého jedince, neboť je jednou ze složek formujících jeho celkovou identitu. Spolupodílí se na vytváření obrazu sebe samého, své komplexnosti a své náležitosti k určité skupině. Etnicita souvisí s naší potřebou mít pocit kontinuity. „Žít bez pocitu kontinuity je jako ocitnout se tvář tvář smrti“ [de Vos – Romanucci-Ross 1995: 357].¹⁵ Celý koncept odkazuje na naši snahu být někým ve světě. Důležitost uvědomování si etnické identity se projevuje především v interkulturních situacích, kdy se pro jedince stává „...zdrojem, jenž jim pomáhá vyrovnávat se požadavky, které na ně klade nové kulturní prostředí, a snižovat stres

¹⁵ Znění v originále: „To be without a sense of continuity is to be faced with one's own death.“

plynoucí ze života v novém prostředí“ [Průcha 2007: 105]. Tímto tématem se bude zabývat náš výzkum.

2. Zvolené metody a cíle

Naším hlavním výzkumným problémem je etnická identita jedinců krátkodobě pobývajících v jiném socio-kulturním prostředí. Výzkum byl koncipován jako případová studie vzorku studentů účastnících univerzitního programu Erasmus ve francouzském městě Lyonu v akademickém roce 2010/2011. Zde autorka této práce po dobu sedmi měsíců pobývala (září 2010- březen 2011). V této kapitole bychom rádi osvětlili, k jakému cíli náš výzkum směřoval a jakých metod a technik bylo užito k jeho dosažení.

2.1 Cíle výzkumu

Záměrem výzkumu bylo získat dostatečný materiál nejen pro deskripci, explanaci, ale také exploraci zkoumaného problému. Deskripce, tedy obecný popis zkoumaného problému, byla umožněna díky konspektování odborné literatury a zúčastněnému pozorování. Explanační a explorační část analýzy usilující o vysvětlení a odhalení souvislostí se pak opírá především o poznatky získané díky polostrukturovaným rozhovorům. Hlavním záměrem analýzy je odpovědět si na dříve jmenované otázky, které si klademe v návaznosti na představené teoretické koncepty: *Jaké představy jedinci mají o své etnické skupině? Jakým způsobem souvisí s představami o etnické skupině, v níž pobývají? Lze odhalit jisté projevy vymezování či ztotožňování se? Ovlivňují vnímané rozdíly a podobnosti adaptační strategie a socio-kulturní chování jedinců?*

2.2 Počáteční fáze výzkumu

V počátečních fázích výzkumu jsme se v rámci pozorování a rozhovorů zajímali o veškeré aspekty související s etnickou identitou. Předmětem našeho zájmu tak byly činnosti každodenního života, stejně tak jako názory všech účastníků programu na kulturní odlišnosti a jejich vnímání. Brzy jsme se ocitli v nesnázích, neboť v rámci pozorování se začaly projevovat jednotlivé nedostatky této techniky sběru dat. Za hlavní úskalí považujeme „výběrové vnímání“, od kterého se autorka/výzkumnice¹⁶ nedokázala odpoutat. Ukázalo se, že data by ztratila veškerou objektivitu a stala se souhrnem poznatků podléhajícím selekci založené na subjektivním názoru a přesvědčení autorky.

¹⁶ Autorka této práce je zároveň realizátorkou výzkumu. Termíny autorka a výzkumnice nadále nebudeme rozlišovat.

Jelikož se sama účastnila studijního programu Erasmus, byla vázána řadou povinností, které jí nedovolovaly pokrýt tak rozsáhlý terén¹⁷ jako ten, v němž se její populace pohybovala. Dalším problémem byla řada pozorovaných jevů, kterým autorka nedokázala přiřadit žádný význam či záměr.¹⁸ Veškerá tato omezení vedla ke specifikaci cílové populace a změně hlavní techniky sběru dat.

2.3 Cílová populace

Cílovou populaci jsme dle početního zastoupení a možnosti navázání kontaktu zredukovali na pět evropských národností: Bulhary, Čechy, Italy, Němce a Španěly. Rozhodnutí omezit se pouze na tyto evropské národnosti bylo kromě dvou předešlých důvodů vedeno přesvědčením, že v rámci původní cílové populace¹⁹ by kvůli variabilitě a heterogenosti pozorované skupiny nebylo možné odhalit systematické souvislosti, v jejichž nalezení autorka doufala. Také jsme přesvědčeni, že těmto evropským kulturám a jejich pohnutkám dokážeme lépe porozumět než kulturám jiným, o nichž jsou naše poznatky a vědomosti velmi omezené.

Celkem bylo provedeno 32 hloubkových, nahrávaných rozhovorů s představiteli zmíněných národností. Jedná se o čtrnáct dívek a osmnáct chlapců. Bohužel se nám v rámci jednotlivých národností nepodařilo získat zcela vyvážený a reprezentativní vzorek. Nejlépe máme zastoupenou Itálii – tři chlapci a čtyři dívky a Německo – čtyři chlapci a tři dívky. Při vyvozování závěrů však, kvůli nedostatku respondentů, budeme muset být zdrženliví v interpretaci výsledků u Španělů, kde máme získaná data pouze od čtyř chlapců a jedné dívky, Bulharů, kteří jsou zastoupeni dvěma chlapci a čtyřmi dívkami a Čechů, o nich vypovídal pouze jeden chlapec a šest dívek. Tato nerovnováha způsobující nereprezentativnost našeho vzorku je zapříčiněna způsobem výběru informátorů. Jednalo se o nepravděpodobnostní výběr, který byl dán úsudkem, kontakty výzkumnice na členy zkoumané skupiny a ochotou respondentů na výzkumu spolupracovat a zprostředkovat další účastníky výzkumu.²⁰ Jelikož rozhovory trvaly déle než hodinu, dalším ztížením byla časová náročnost výzkumu a omezená možnost

¹⁷ Mluvíme o rozsáhlém terénu, neboť Erasmus studenti se pohybují nejen v prostorách školy, kolejí, ale také se nacházejí v barech, obchodech, na ulici...atd. Variabilita terénu v tak velkém městě jako je Lyon je pozorováním jednoho člověka nepostihnutelná.

¹⁸ Náš přístup se dle interpretativní antropologie chce vyhnout jakýmkoliv smyšleným domněnkám o záměru jednajících, které by vedly ke zkrácení celé analýzy (srov. s. 18–19).

¹⁹ Všech Erasmus studentů.

²⁰ Do určité míry by se dalo říci, že bylo využito výběru pomocí nabalování nebo-li snowball. Výzkum byl však z důvodu časové náročnosti ukončen dříve, než-li se kontakty mohly začít opakovat.

výzkumnice pobývat se zkoumanou populací. Vzhledem k omezené reprezentativitě našeho vzorku se v analytické části nebudeme pokoušet o generalizaci.

2.5 Sběr dat

Představovaný výzkum je povahy čistě kvalitativní. Nesnažíme se o nalezení empirických pravidelností, ale spíše zjišťujeme, jaká pravidla pro zkoumanou populaci platí a jaká jsou dodržována. Od tohoto přístupu si především jako jiní kvalitativní výzkumníci slibujeme hlubší porozumění problému, než by se dalo získat z kvantitativních dat [srov. Silverman 2005: 20]. Kvalitativní metody mají přístup k žádané subjektivitě a prožitkům. Pomohou nám zdokumentovat svět z pohledu zkoumaných lidí [srov. Hammersley 1992: 165].

Oproti původnímu plánu byl přenesen hlavní důraz z pozorování jakožto techniky sběru dat přenesen na rozhovory s informátory. Ty nám umožnily lépe pochopit záměry a názory jednajících a vyhnout se případným fabulacím. Interview nám zprostředkovává subjektivní pojetí světa aktérů, které je ve zkoumání etnické identity klíčové. Atkinson se Silvermanem prohlašují, že možná žijeme v něčem, co bychom mohli nazvat „interview society“, v které, jak se zdá, interview hrají ústřední úlohu při interpretaci našich životů [srov. Atkinson – Silverman 1997: 305]. Volba interview jako techniky sběru dat vyřešila problém s rozsahem terénu, neboť informátoři pobývali v nejrůznějších sociálně-kulturních a geografických prostředích Lyonu. Pozorování bylo využito pouze jako druhotná technika sběru dat sloužící k obecnému porozumění problematiky a k ověření výpovědí respondentů.

Během rozhovorů byly zkoumány tři základní oblasti: osobnostní profil jedince, jedincovo vnímání vlastní a francouzské kultury a každodenní život. V rámci osobnostního profilu jsme se tázali jak na základní socio-demografické údaje, tak na jedincovo vnímání sebe sama. Zajímalo nás, za jaký typ osobnosti se jedinec považuje, neboť na základě těchto údajů budeme analyzovat, do jaké míry tyto představy o sobě samém (osobní identita) souvisí s představami o vlastní etnické skupině. Představy o vlastní etnické skupině a především její kultuře byly předmětem zkoumání v druhé části dotazníku. Zde jsme se tázali také na názory na francouzskou kulturu a na vnímání rozdílů mezi těmito dvěma kulturami. Tato část, tak tvoří hlavní jádro našeho výzkumu, neboť, jak bylo vysvětleno výše, za podstatu etnické identity považujeme *subjektivní vnímání rozdílů a podobností, které se projevuje v kontaktu s kulturně odlišnou skupinou* (srov. s. 18). V neposlední řadě se ptáme na některé aspekty každodenního

života, které by měly sloužit pouze k dokreslení představy o tom, jakým způsobem se zkoumaná populace vyrovnává s pobytem v jiném kulturním prostředí a jaké dopady tento pobyt má na socio-kulturní chování jedince. Dále se na základě získaných dat pokusíme odhalit, jaké základní strategie adaptace jedinci volí a jak tyto strategie souvisí s jejich sebezařazováním a identifikací. Celý dotazník, tedy spíše orientační seznam pokládaných otázek, v české verzi obsahuje příloha (Příloha č. 1).

Oslovování respondentů bylo usnadněno tím, že výzkumnice byla součástí terénu. Měla zde mnoho přátel, kteří byli ochotni s kontaktováním respondentů pomoci. Dále vyvěsila několik informačních letáků a rozeslala emaily, prostřednictvím francouzské organizace Alter Ego věnující se zahraničním studentům. Tímto způsobem byla s výzkumem seznámena velká řada účastníků programu Erasmus v Lyonu. Ochota některých z nich umožnila výzkum realizovat a jeho průběh značně usnadnila.

Rozhovory s 32 téměř neznámými jedinci probíhaly bez větších obtíží. Odehrávaly se v prostorách, které byly vybrány samotnými respondenty. Pověštinou se jednalo o kavárny, parky či bydliště účastníků výzkumu. Atmosféra tak pro respondenty byla minimálně rušivá a předpokládáme, že v místech, která si sami zvolili, se cítili dobře. Na respondentech nebyla vidět žádná nervozita či rozpaky. Na otázky reagovali bez problémů a bez jakékoliv známky překvapení. Předem byli informováni o hlavních tematických oblastech rozhovoru. Jelikož rozhovor nebyl až na náboženské vyznání zaměřen na osobní témata, nesetkali jsme se s odmítnutím odpovědi na žádnou z položených otázek. Až na výjimečné případy, o nichž pojednáme v analytické části, neměli respondenti problém s porozuměním otázkám. I z důvodu ne zcela dokonalého ovládnutí cizích jazyků, jak informátory, tak tazatelkou, a ve snaze o navození příjemnější atmosféry a simulování přirozeného rozhovoru, pořadí ani formulace otázek nebyly striktně dodržovány. Jednalo se o rozhovory polostrukturované a celkově je lze popsat jako velmi neformální. Mnohdy se přenesly až na úroveň přátelské rozmluvy, kdy samotní respondenti o téma projeví velký zájem a s tazatelkou chtěli rozvíjet širší diskuze. Přesto výzkumnice, asi tak u deseti případech, z interview odcházela se smíšenými pocity. Zdálo se, že tito respondenti byli v odpovědích velmi struční, a že se tazatelce nepodařilo stimulovat je k širšímu pojednání o problému. O téma nejevili zájem a na řadu věcí neměli vyhraněný názor. Měli jsme obavy z nedostatečného množství informací. Roztříděním dat se nám podařilo získat, i když velmi neorganizovaně, odpovědi na klíčové otázky od všech respondentů. Chybějící data se vztahují k druhotným tématům, která slouží spíše jako dokreslení problematiky.

Hlavním úskalím rozhovorů byla nedostatečná znalost jazykového kódu, v němž rozhovory probíhaly. Kromě českých respondentů, neměli účastníci výzkumu možnost odpovídat na kladené otázky v rodném jazyce. Mohli si pouze vybrat mezi angličtinou a francouzštinou, tedy jazyky, které tazatelka ovládá. Italové také mohli uvádět některé výrazy ve svém rodném jazyce, neboť výzkumnice částečně rozumí i tomuto jazyku. Většině respondentů, nemluvíme o Čechách, nedělalo problém vypovídat o svých zkušenostech ve francouzštině, pouze čtyři z nich (z toho tři Španělé a jeden Bulhar) nepovažovali své schopnosti francouzské komunikace za dostačující a preferovali rozhovor v angličtině. Přesto, že jsme zaznamenali minimální vnímané komunikační obtíže, jazyk, v kterém se rozhovor odehrával, jistě hrál roli v tom, jaká data se nám podařilo získat. Nahrávky pořízených rozhovorů byly přepsány a přeloženy do českého jazyka. Spokojili jsme se s transkriptem hlavních myšlenek respondentů, neboť kvůli nutnému překladu by doslovné přepisy postrádaly smysl.

Rozhovory byly uskutečněny v únoru, tedy po šesti měsících pobytu účastníků programu Erasmus v odlišném kulturním prostředí. Tuto dobu považujeme za dostatečnou pro orientaci v novém prostředí a zformování vlastních názorů na francouzskou kulturu. Nezastíráme však, že načasování výzkumu mělo dopad na výsledky naší práce. Názory respondentů byly ovlivněny aktuálními událostmi a u řady z nich nemusely být zcela stabilní. Veškeré závěry tedy musíme vztahovat k tomuto časovému vymezení.

2.6 Práce s daty

Cílem výzkumu nebylo pouze získání odpovědí na kladené otázky, ale především získání validních a reliabilních odpovědí. K dosažení validity jsme využívali především princip vyvrátitelnosti a analýzu deviantních případů. Odhalené vztahy jsme se pokoušeli vyvracet nejrozumnějšími výpověďmi respondentů a celkově jsme testované závěry vystavovali falsifikaci. Do analýzy jsme zahrnuli veškerá získaná data včetně deviantních případů popírajících naše závěry. Naše data také považujeme, alespoň do určité míry, za reliabilní, neboť hypotézy nebyly dány předem a autorka k analýze přistupovala bez jakýchkoliv předpokladů o jejich výsledcích. Zkreslení dané osobou výzkumnice tak bylo minimalizováno. Důkazem reliability naší práce by také měl být detailní popis práce s daty, především jejich kódování a vyhodnocování.

S daty jsme pracovali dle tří hlavních postupů zakotvené teorie:²¹ otevřeného, axiálního a selektivního kódování. „*Kódováním se rozumí rozkrytí dat směrem k jejich interpretaci, konceptualizaci a nové integraci*“ [Hendl, 2005: 246]. V rámci otevřeného kódování jsme v získaných datech hledali pojmy, jejich kategorie, vlastnosti a dimenzionální rozměr těchto vlastností. Postupovali jsme na základě dvou analytických postupů: porovnávání a kladení otázek. Tento proces vedl především k uspořádání získaných údajů. K ujasnění souvislostí mezi získanými daty bylo užito axiálního kódování. V rámci něj jsme se soustředili na bližší určení kategorií pomocí paradigmatického modelu stanovujícího: příčinné podmínky, jev, kontext, intervenující podmínky, strategie jednání, jednání a následky [Corbinová – Strauss 1999: 42–85]. V závěrečné fázi práce s daty jsme provedli selektivní kódování, jehož hlavním úkolem byla integrace výsledků. Tento proces zahrnoval především selektivní zpracování odpovědí ilustrujících klíčová témata, jejich porovnávání a hledání kontrastů. Zmíněný postup nám umožnil hloubkové prozkoumání dat a přispěl k vyvození hlavních závěrů z našeho výzkumu. Detailněji se konkrétnímu procesu kódování budeme věnovat v analytické části této práce.

2.7 Metodologické nedostatky

Pokusili jsme se naznačit, že naše práce je limitována řadou nedostatků, vedle vzorku informátorů, který není ideální, se jedná o klasické nevýhody spojené s polostrukturovanými rozhovory a zúčastněným pozorováním.²² Veškeré závěry naší analýzy je tedy nutno brát s přihlédnutím k těmto nedokonalostem a chybám, jež mohly přispět k jistému vychýlení výsledků. Vytvořit metodologicky dokonalý výzkum tak komplikovaného konceptu jakým je etnická identita, nebylo vzhledem k dosavadním zkušenostem, časovým a finančním možnostem autorky práce uskutečnitelné, ale takový výzkum nebyl ani její ambicí. Pokusili jsme se pouze o odkrytí nového výzkumného terénu s poukázáním na to, jaké možnosti a výsledky by jeho detailnější probádání mohlo přinést. V souladu s postmodernisty tvrdíme, že „...výzkumná zpráva by měla být chápána jakožto příspěvek do probíhající diskuze o zkoumaném problému spíše než jako finální analýza „pravdy““ [Douglas 2002: 63]. Nesnažíme se o kopírování

²¹ Zakotvená teorie představuje specifický přístup k vedení kvalitativního výzkumu. Jelikož naše práce nepostupuje čistě dle jejich zásad, nebudeme se veškerými jejími postupy zabývat. Vypůjčujeme si především její principy práce s daty.

²² Za tyto klasické nedostatky považujeme především velký vliv osoby tazatele na respondenta a problémy s objektivitou.

reality, ale o přiblížení se k ní. Naše práce je pouze střípkem z mozaiky, k jejímuž celkovému složení je potřeba mnoho dalších.

3. Výzkumný kontext – program Erasmus v Lyonu

Celý výzkum se odehrával ve specifickém kontextu Erasmus programu ve francouzském Lyonu. Toto prostředí se vyznačuje řadou specifik, která mohla ovlivnit odpovědi respondentů. Považujeme tedy za nutné alespoň stručně o studijním programu pojednat.

Program Erasmus je na stránkách Národní agentury pro Evropské vzdělávání prezentován jako: „...vlajková loď EU v oblasti programů vzdělávání a odborné přípravy, je zaměřen na **mobilitu a spolupráci ve vysokoškolském vzdělávání v Evropě**.“²³ V zásadě se jedná o program, který zprostředkovává vysokoškolským studentům dočasné finančně podporované studium na zahraniční univerzitě. V současné době je nabídka programů Erasmus velmi bohatá a umožňuje výjezd převážně většině evropských a části mimoevropských vysokoškolských studentů do řady rozmanitých destinací.

Skupina zájemců o tento program je velmi heterogenní nejen díky odlišnému kulturnímu zázemí, ale také kvůli rozmanitosti oborového zaměření účastníků. V tomto ohledu není program nijak omezen. Erasmus studenty se mohou stát jak studenti antropologie, tak fyziky, ekonomie či medicíny. Přes rozmanité zázemí účastníků lze vyzorovat jisté prvky, které jedince spojují. Mezi ně patří samotná motivace ke studiu v zahraničí. Nejčastějšími důvody výjezdu bývá: zlepšení jazykových znalostí, pobyt v cizí zemi jako životní zkušenost či prohloubení odborných znalostí.²⁴ Další společnou charakteristikou vedoucí ke sdružování účastníků je jejich mládí (věk většiny Erasmus studentů se pohybuje v rozmezí 20–26 let). Hlavně se však přátelství mezi Erasmus studenty vytvářejí snadno, neboť se všichni nacházejí v obdobné situaci. Ať pocházejí odkudkoliv, ať už je obor jejich studia jakýkoliv, vždy čelí podobným problémům souvisejícím s pobytem v novém kulturním prostředí. Formování těchto „Erasmus přátelství“ je podporováno jak hosticí univerzitou, tak nejrůznějšími organizacemi věnujícími se integraci zahraničních studentů. Zajímavé je, že řada večírků, oslav a výletů je organizována primárně pro zahraniční studenty. To platí alespoň pro akce konané v Lyonu. Výrazně tedy nepřispívají k integraci účastníků do lokální kultury, ale spíše k adaptaci na skupinu cizinců. Typickým jevem souvisejícím s Erasmus pobyty je vytváření dočasně existujících multikulturních

²³ Srov. webové stránky Národní agentury pro Evropské vzdělávání: <http://www.naep.cz/erasmus>

²⁴ Srov. NAEP: *Zprávy z mobility studentů Erasmus : databáze zkušeností*: <http://erasmus-database.naep.cz/modules/erasmus/>

skupinek žijících v minimálním kontaktu s kulturou lokální. Večírky představující francouzskou kulturu se konaly také, připomínaly však spíše prezentaci vybraných pozitivních kulturních aspektů skupince turistů. Do kontaktu s ryzí, neuměle představenou „kulturou“ zde jedinec přišel minimálně, neboť francouzští studenti se takovýchto událostí obvykle neúčastnili. Řada respondentů vypověděla, že většinu času tráví právě s cizinci. V Lyonu bylo možné zahraniční studenty potkat skutečně na každém kroku. Byla zde také řada barů, jejichž návštěvníky byli především oni. Zahraniční student tedy pro místní nebyl příliš velkou kuriozitou, něčím neznámým. Mnoho Erasmus studentů se s místními snažilo seznámit, ale jen několika se podařilo najít si francouzské přátele. To si můžeme vysvětlit i minimální touhou Francouzů investovat energii do přátelství, která pravděpodobně kvůli brzkému odloučení skončí. Přestože většina dotazovaných účastníků netrávila volný čas s Francouzi, do interakce s nimi přicházeli neustále, ať už ve škole, v baru, obchodě či na ulici. Na každém z nich francouzské prostředí zanechalo určitý dojem, který se projevil v jejich názorech na místní kulturu.

V souvislosti s programem Erasmus se mluví o řadě změn, které pobyt v takto multikulturním prostředí na jedinci zanechá. Mezi jinými se jedná o oproštění se od naivních představ a obohacení o mezinárodní dimenze současného světa. Účastníci, dle některých, opouštějí primární etnocentrismus a dosahují jisté autonomie, co se týče jejich vztahu k místu původu. Většina z nich si osvojí jisté adaptační strategie a naučí se přizpůsobovat nezvyklým požadavkům jiných kultur [srov. Anquetil 2006: 1]. Díky vytváření mezinárodních přátelství také dochází k uvědomění si kulturní rozmanitosti a rozpoznání vlastní kultury v širším světovém kontextu. Mnoho jedinců se setkalo i s hlubšími změnami v oblasti psychiky a sebepojetí. Většina z jmenovaných změn je značně diskutabilní a jejich pravdivost by bylo potřeba prověřit řadou empirických studií. My je předkládáme pouze jako hypotetické faktory, které mohly ovlivnit výpovědi respondentů. Jelikož náš výzkum není povahy longitudinální, nemůžeme a ani nebudeme v analytické části o jakýchkoliv změnách referovat. Zmíněný etnocentrismus a adaptační strategie přesto budeme zkoumat. Předmětem našeho zájmu však nebudou proměny těchto fenoménů, ale jejich aktuální projevy vztahující se k období, kdy byli respondenti dotazováni.

4 Analýza dat, závěry z výzkumu

Tato kapitola tvoří klíčovou část celé bakalářské práce. Jejím hlavním cílem je představení závěrů z prováděného výzkumu. Zjištěné poznatky se dle zvolených technik analýzy pohybují na různé úrovni obecnosti. V úvodní části se zabýváme nejobecnějšími zjištěními týkajícími se dimenzionálního rozměru odpovědí respondentů. Díky otevřenému kódování stanovíme hlavní tematické okruhy, které pomocí paradigmatického modelu usouvztažíme. Zabýváme se také emickou povahou získaných dat a problematičností chápání některých podstatných pojmů. Dále představené poznatky jsou již specifitější. Presentujeme rozbor konkrétních výpovědí z uskutečněných rozhovorů, který tvoří jádro této kapitoly. Soustředíme se na témata, která v návaznosti na představená teoretická východiska odhalují, jakým způsobem jedinci konstruují svoji etnickou identitu.

4.1 Počáteční fáze analýzy dat – otevřené a axiální kódování

První seznámení s daty nám pomocí otevřeného kódování ukázalo, která témata se v odpovědích respondentů objevovala. Roztřídili jsme je do několika základních oblastí, které dle našeho názoru nejvíce vypovídají o formování etnické identity: vnímání vlastní kultury, vnímání francouzské kultury a s tím spojené vnímání rozdílů mezi nimi, pocity spojené s pobytem ve Francii, adaptační strategie, vyjádření vztahu k vlastní a francouzské kultuře a několik aspektů týkajících se každodenního života. Analýze těchto oblastí se tedy budeme věnovat především.

V této fázi práce s daty jsme se také zjišťovali, jakým způsobem respondenti konstruují a vnímají pojem *kultura*. Ten se v rozhovoru vyskytoval jako součást třech hlavních otázek: *Jak bys popsal/a vlastní kulturu? Jak bys popsal/a francouzskou kulturu? Pociťuješ nějaké odlišnosti mezi svojí kulturou a francouzskou kulturou?* (viz Příloha č. 1).²⁵ Většina respondentů neměla s těmito otázkami problém a nad významem termínu *kultura* se ani nepozastavila. Několik respondentů nevědělo, co přesně si pod pojmem představit, a tak žádali tazatelku o jeho vymezení. Jelikož jsme se snažili o minimální ovlivnění respondenta, na tyto dotazy jsme reagovali pouze vágním definováním typu: *kultura je vše, za kulturní lze považovat veškeré aspekty, které jako*

---

²⁵ Jak bylo zmíněno dříve, rozhovor byl polostrukturovaný. Otázky jsou tedy formulovány pouze přibližně.

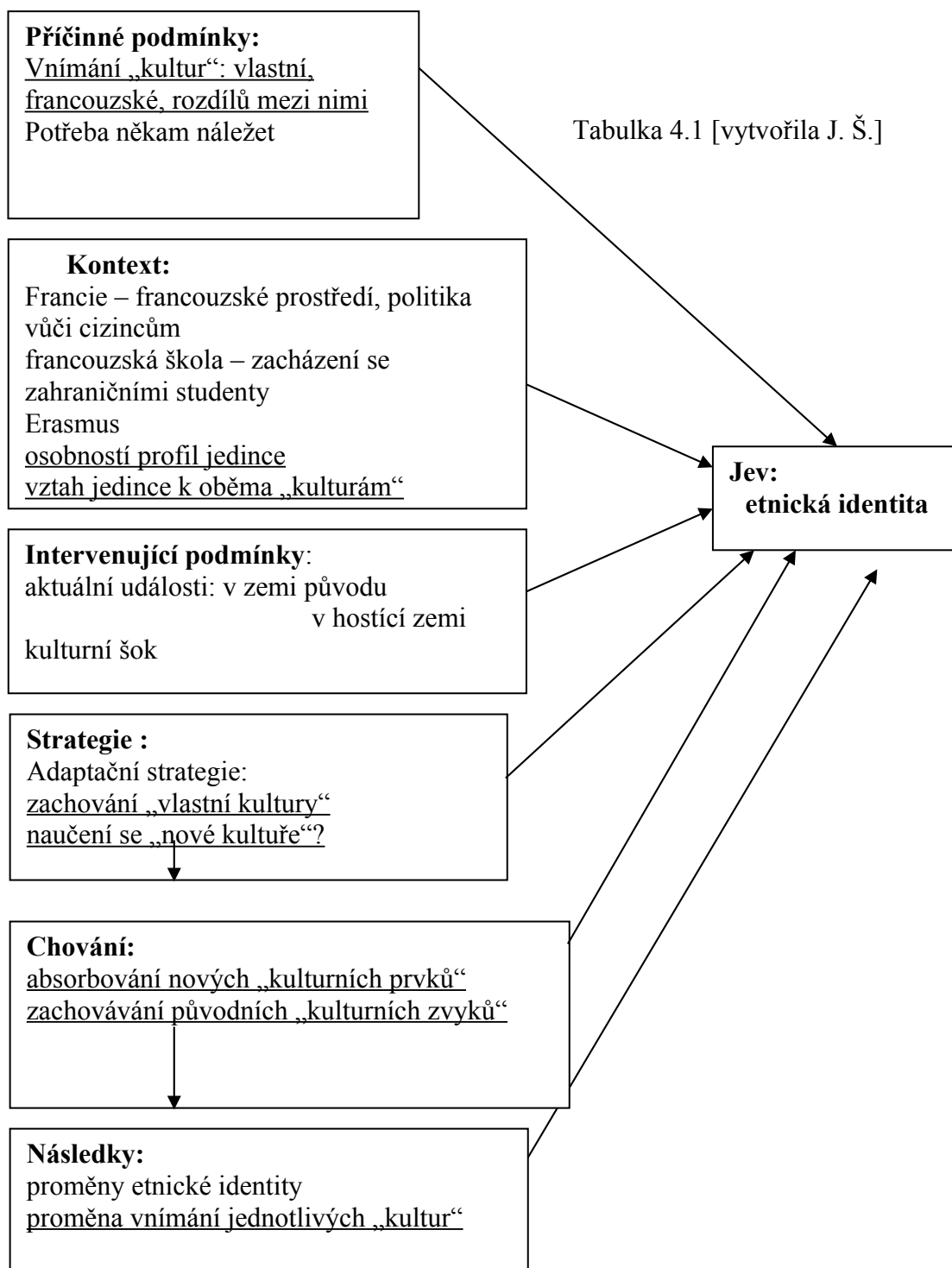

kulturní vnímáš atd. Ve výsledku se ukázalo, že všichni měli určitou představu co pod tento pojem zařadit, jen se chtěli ujistit, že mohou zmínit skutečně různé fenomény.

Protože termín kultura nelze z vědeckého hlediska jasně vymežit (srov. s. 12–15), budeme s ním nadále pracovat především jako s konstruovanou kategorií. Významy, které budou v analýze tomuto pojmu připisovány, se vždy nebudou slučovat s jeho vědeckým pojetím. Budou vypovídat výhradně o chápání pojmu pohledem respondentů. Pro zdůraznění tohoto faktu budeme slovo kultura a jeho odvozeniny nadále dávat do uvozovek. Také budeme pracovat s dvojslovnými pojmy jako „vlastní kultura“, „francouzská kultura“, „německá kultura“ atd. Ty z odborného hlediska postrádají smysl (srov. s. 14–15). Nechtěli bychom podlehnout mylné představě, že se jedná o vědecky obhajitelné koncepty. Uvozovkami tedy opět upozorníme na emickou povahu tohoto dvojslovného pojmu.

Respondenti za „kulturní“ považovali především charakteristiky obyvatel dané země. Pouze několik výpovědí odkazuje k materiálním produktům či státním záležitostem. Zmiňované charakteristiky lze rozdělit do tematických okruhů: sympatičnost, otevřenost/uzavřenost, organizovanost a ukázněnost, pracovitost a hrdość až nacionalismus. Tato témata se objevovala v odpovědích na všechny tři výše uvedené otázky (srov. s. 32). Jak ukáže následující kapitola, respondenti jako charakteristiky jednotlivých „kultur“ zmiňovali především aspekty, které považovali za rozdílné. Výše představená témata se ve výpovědích jednotlivých národností objevují v odlišném množství a je jim přikládána rozdílná důležitost. Otázku konstruování pojmu „kultura“ proto podrobíme detailnějšímu rozboru v rámci analýzy odpovědí představitelů jednotlivých národností.

Po odkrytí hlavních témat vyskytujících se v rozhovorech (srov. s. 32), jsme se pokusili o odhalení základních vztahů mezi nimi, tedy o axiální kódování. Výsledkem této fáze analýzy je níže představený paradigmatický model (tabulka 4.1).

Hlavním zkoumaným jevem je etnická identita. Jejím definováním jsme se zabývali již dříve (srov. kapitola 1).

Za příčinné podmínky vzniku etnické identity považujeme především subjektivní vymezení „kultury“ skupiny, s kterou se ztotožňujeme, vůči „kultuře“ skupin, které považujeme za odlišné. Potřeba ztotožnit se s jednou ze skupin je vedena naší touhou

někam patřit, nalézt si své místo mezi ostatními (srov. s. 21–22). Celý tento proces vymezování a ztotožňování probíhá ve specifickém kontextu, kterému jsme se věnovali v předešlé kapitole (srov. kapitola 3).

Významnou roli hrály aktuální události v jednotlivých zemích, které zásadním způsobem ovlivnily názory informátorů. Nejvýraznější z intervenujících podmínek byla dlouhodobá stávka Francouzů na protest proti důchodové reformě. Tato stávka se nejvíce projevovala v období od října 2010 do listopadu 2010. Trvala tedy třetinu času, kterou dotazování respondenti ve Francii strávili. Její následky byli nuceni nést všichni, i ti, co se o politické dění nezajímali. Nejmarkantnějšími projevy byly: opakovaná výrazná oslabení dopravy, dočasné uzavření univerzit, zvýšení policejního dohledu a časté manifestace studentů v centru města. Jelikož se jedná o vesměs negativní dopady znepříjemňující každodenní život jedince, není zcela překvapivé, že se respondenti v rozhovorech k této události často vraceli. Politické dění v zemi původu nebylo ve výpovědích příliš diskutováno. Nejvíce o něm pojednávali Italové, kteří vyjadřovali nesouhlas s Berlusconiho vládou, která se ocitá v krizi a je poslední dobou terčem ostré kritiky. Přestože zde mluvíme spíše o politických záležitostech, respondenty byly chápány jako „kulturní“, a proto jsme je nemohli opomenout. Za další z intervenujících podmínek považujeme možný kulturní šok, či Obergova stádia adaptace na nové kulturní prostředí (srov. s. 20).

Jedinci volí, s přihlédnutím k výše zmíněným aspektům, různé adaptační strategie. Vyjadřují odlišnou touhu zachovat si původní „kulturní“ zvyky či přejímat zvyky nové. Jelikož jsme neměli možnost všechny zkoumané jedince po dobu pobytu pozorovat, nevíme, jaké adaptační strategie skutečně volili. Výsledky jsou, jak bylo několikrát zdůrazněno, odvozeny od výpovědí respondentů a nemusí odpovídat reálné situaci. Pouze v některých případech jsou naše závěry podloženy poznatky z pozorování. Adaptační strategie se projevují v každodenním životě, v němž je možné vyzorovat udržování si jistých zvyků či vstřebání jiných „kulturních“ vlivů. To nám bohužel opět zprostředkovávají jenom výpovědi respondentů, o skutečných proměnách v každodenním životě referovat nemůžeme. Následkem všech dříve jmenovaných faktorů může docházet ke změnám v chování, vnímání i sebepojetí, což může mít za důsledek proměny etnické identity.

Náš paradigmatický model není zcela kompletní, nicméně obsahuje prvky, které považujeme za klíčové. Některé z nich byly popsány dříve, ostatní (ty, které jsou

v paradigmatickém modelu podtrženy) budou objasněny na základě hlubší analýzy rozhovorů pomocí selektivního kódování.

4.2 Výsledky závěrečné analýzy dat

Na základě paradigmatického modelu jsme si uvědomili, která témata a vztahy mezi nimi bude potřeba zkoumat především. V této kapitole již představíme hlubší analýzu identifikovaných oblastí. Při rozboru dat jsme odhalili tendenci představitelů jednotlivých národností reagovat na otázky obdobným způsobem. Z tohoto důvodu nejprve předložíme výsledky dílčí analýzy vypovídající o zkoumaných národnostech. V této analýze zprvu představíme, jakými konkrétními aspekty respondenti „svoji“ a „francouzskou kulturu“ popisují. Názory respondentů doložíme jejich autentickými replikami. Rozmanité poznatky u každé ze zkoumaných zemí shrneme v závěrečném odstavci. Celkové vyhodnocení dílčí analýzy představíme v podkapitole 4.2.2, kde vyličíme mezinárodností shody a rozpory ve způsobu, jakým je konstruována etnická identita. V další fázi tyto výsledky prohloubíme o poznatky získané analýzou integrovaných dat, která již bude založená na výpovědích všech respondentů. Závěrečná kapitola konfrontuje výsledky výzkumu s prezentovanými teoretickými východisky (srov. kapitola 4.2.4).

4.2.1 Výsledky dílčí analýzy

Společně s výsledky u každé země dokládáme i počet respondentů, aby bylo jasné, z jakého množství dat jsme čerpali.

Německo (7 respondentů: 4 dívky/ 3 chlapci)

Němečtí respondenti svoji „kulturu“ chápou jako uzavřenější a organizovanou.

N2 :Němci jsou trochu uzavřenější než jiné kultury, jako například Francouzi či jiné středozevní kultury. N1: Snažíme se být trochu distancovaní. Když jsme v metru, tak po sobě nekoukáme atd.²⁶

Ve výpovědích se objevovalo skutečně slovo uzavřenější, nikoliv uzavřená.²⁷ Pojem naznačuje, že tuto vlastnost respondenti vnímají především v porovnání s jinými kulturami, jak vyplývá i z citované výpovědi. Nepřikládají jí však negativní obsah,

²⁶ Jak jsme již dříve uvedli, celé rozhovory jsme doslovně nepřepisovali. Prezentované citace však jsou téměř doslovným překladem skutečných odpovědí respondentů. Pro identifikaci dotazovaných jsme užívali velkých písmen značících jejich národnost, čísla uvádějí pouze pracovní pořadí jedince. N1 tedy znamená první německý respondent, např. I2 pak označuje druhého italského respondenta. T označuje tazatelku.

²⁷ Respondenti v původním znění říkali „plus fermé“, nikoliv „fermé“.

nevnímají ji jako nic špatného. Řada respondentů vysvětlovala, že se jedná pouze o charakteristiku projevující se při prvním kontaktu s neznámým člověkem. Jeden respondent uvedl, že jde spíše o stydlivost. Němci údajně dokáží být velmi otevření vůči svým přátelům a známým.

Co se týče druhé charakteristiky – organizovanosti, Němci samotní ji chápou jako pravdivý stereotyp.

N3 : Před tím, než jsem sem přijel, tak jsem si myslel, že to jsou předsudky, že Němci všude chodí na čas, chtějí všechno mít předem naplánované, jsou přesní a tak. Ale myslím si, že je v tom něco pravdivého.

N4: Jsme organizovaní a efektivní. Člověk by si myslel, že to jsou stereotypy, ale po času stráveném ve Francii...

Tento poznatek se nám zdá být až paradoxní. Výpovědi respondentů poukázaly na to, že některé stereotypy mají velmi silné opodstatnění a nepromítají se pouze do názorů nezúčastněných pozorovatelů, ale mohou tvořit i součást představ, které o sobě mají samotní aktéři. V rozhovorech jsme se nesnažili zaujmout hodnotící hledisko a diskuzi na téma organizovanosti jsme nechtěli vyvolávat. Respondenti jej však sami iniciovali a z rozhovorů bylo patrné, jak významnou roli pro ně hraje. Organizovanost je chápána jako velmi pozitivní aspekt „vlastní kultury.“ Pouze několik respondentů si myslí, že možná vede k jednostrannému myšlení. Není překvapením, že vlastností nejvíce probíranou při popisu „francouzské kultury“ byla opět organizovanost nebo spíše neorganizovanost. Vnímaná nepořádnost Francouzů na Němce působila velmi negativně a nedokázali ji pochopit. V rozhovorech respondenti zmiňovali řadu příkladů z každodenního života, na nichž demonstrovali, že jisté záležitosti fungují mnohem lépe v Německu než ve Francii.²⁸

N5 : Nejvíce jsem si toho všimla na univerzitě. Např. zapsat si předměty, to přece není tak složité, ale když nevíme, co to bude za přednášku, kdy a kde se bude konat, kdo bude učit. To tady nevíme. Jenom týden dopředu. V Německu tohle víme asi tři měsíce dopředu.

N6 : Myslím si, že stereotyp, že jsme organizovaní, je pravdivý. Myslím si, že Němci jsou opravdu dobře organizovaní. Např. nejsou nikdy žádné stávky, které by trvaly týdny nebo měsíce. To neexistuje. Na to nikdo ani nepomyslí. My máme pravidla.

Obrázek francouzského chaosu respondenti mnohdy dokreslovali zmiňováním stávky jako projevu revolučnosti a porušování pravidel (to vidíme i na poslední citované výpovědi). Nejčastěji zmiňovanou pozitivní charakteristikou „francouzské kultury“ byla klidnost, menší množství stresu a přenesení důrazu z práce na jídlo.

²⁸ Jednalo se především o administrativu spojenou se zápisem předmětů na univerzitě, se založením bankovního účtu či zařízením ubytování.

N1: Tady ve Francii máme polední přestávku dvě hodiny. Já si myslím, nejsem si jistý, že tohle je i ve všech firmách, že mají dvouhodinovou pauzu v poledne, nebo alespoň hodinu a půl. To se mi hodně líbí, protože lidé opravdu mají hodně času na to, aby se najedli, aby si dali kafe, nebo já nevím co (...), aby si přečetli noviny. To je geniální, je to něco, co v Německu nemáme (...). Já znám lidi, kteří jedí v práci u počítače.

Otázka stravování je vnímána jako další ze zásadních rozdílů mezi oběma „kulturami“. Francouzi obvykle jedí tři chody: salát, hlavní jídlo a dezert, což je pro Němce nezvyklé. Kromě způsobu je pocíťována i jiná doba stravování.

N5: Večer jíme studené jídlo, ne teplé. Jíme sýry, uzeniny, saláty, ne skutečné jídlo s předkrmem, hlavním jídlem a dezertem. A to, to například s téma dezerty je jedna z věcí typicky francouzských. A je to taky jedna z věcí, kterou mám na francouzské kultuře ráda. Dezerty a sýry.

V očích dotazovaných Němců Francouzi také jedí příliš pozdě a začínají den o něco později. Tyto odlišnosti byly chápány spíše v negativním světle a byly často spojovány s jistou leností.

N5: Den začíná celkově později. Je tu hodně lidí, kteří začínají pracovat až v deset. V Německu to nejde, to je v osm.

Přes veškeré vnímané rozdíly se zdá, že většina respondentů se ve Francii cítila dobře. Dokonce přes řadu zmíněných odlišností, považují „francouzskou“ a „německou kulturu“ za velmi si blízké.

N1: Myslím si, že ty dvě kultury si jsou hodně blízko. Možná i proto se tady cítím dobře. Zdá se mi, že to není velký rozdíl, jestli jsem tady nebo v Německu.

Z výpovědí usuzujeme, že respondenti s adaptací neměli žádné větší problémy. Mnoho z nich vypovědělo, že se v určitých oblastech přizpůsobují, či se přizpůsobit chtějí. Jak vidíme v následující výpovědi, jednou z motivací byla touha, nebýt považován za cizince, za odlišného.

T: Snažíš se integrovat do francouzské společnosti?

N6: Ano, chtěla bych se integrovat, protože nesnáším, když někdo pozná, že jsem cizinka, třeba proto, že mám přízvuk (...). Chci nechat vymizet přízvuk.

Na obecné rovině nepozorujeme v odpovědích německých respondentů hluboké ztotožnění s „vlastní kulturou“, tak jak ji oni sami prezentují. Na dotazy týkající se hrdosti či pyšnosti na svou etnickou příslušnost, respondenti odpovídali velmi zdrženlivě.

T: Jsi pyšný/á na to, že jsi Němec/Němka?

N7: To je těžké říci. Ne, to říct nemůžu, protože, kdybych to řekla, tak se na mě všichni divně dívají. Hrdá, to není pravé slovo (...). Nejsem na to hrdá, ale jsem za to ráda.

N3: Myslím si, že Německo je hezká země, ale nejsem patriot. Kdybych se narodil ve Francii, nebo v Rakousku, tak by mi to bylo jedno.

Důležité je však zmínit, že otázka hrdosti je v německé kultuře velmi problematická. Ve většině výpovědí se objevuje jistá indiference ke kořenům. Se stejnou frekvencí však respondenti uváděli, že málokterý Němec říká, že je hrdý na svou kulturu a to především z historických důvodů.²⁹

Z odpovědí týkajících se „francouzské kultury“ nelze vyčíst silnou tendenci vymezovat se vůči této „kultuře cizí“. Přesto se nám zdá nápadné, že aspektům, které byly považovány za charakteristické pro „vlastní kulturu“ byl přisuzován pozitivní nádech (organizovanost). Naopak nejčastěji zmiňované charakteristiky „francouzské kultury“ byly považovány za spíše negativní (neorganizovanost, lenost). Jedná se o zajímavý jev podporující dříve představenou koncepci identity (srov. s. 6–7). K obdobným závěrům, jak ukáží následující stránky, dospějeme i u představitelů jiných národností. Protože se jedná o jev prostupující našimi daty, pojednáme o něm detailněji v závěru této kapitoly (srov. s. 47–48).

Itálie (7respondentů: 3chlupci/3 dívky)

Italové se především považují za velmi otevřené a přímé. Nicméně někteří zmínili, že jsou často také chladní. Tato vlastnost se ale projevuje především v kontaktu s lidmi, které příliš neznají.

T: Jak bys popsal/a vlastní kulturu?

I1 :...To je těžké, protože vlastně existuje hodně stereotypů, ale vlastně existuje hodně stereotypů, které jsou pravdivé (...). Jsme hodně sociabilní, ale na začátku někdy chladní, ale pak jsme hodně otevření a zajímáme se o ostatní.

I2 : Myslím, že jsme hodně komunikativní, otevření, to je asi hned poznat.

Jejich chápání otevřenosti „kultur“ se zdá zrcadlově obráceným obrazem toho, co jsme vypořadali ve výpovědích Němců. Vlastní pozitivně vnímanou otevřenost zmiňovali především v kontrastu s nepříliš oceňovanou francouzskou chladností a odměřeností.

T: Jak bys popsala rozdíly mezi oběma kulturami?

I4: Vřelost, jinak nevím. Nevím, možná je to rozdíl mezi Lyonem a Neapolí, ale je to ta vřelost, která mi hrozně moc chybí.

²⁹ Hovoříme zde o odkazu na Druhou světovou válku.

15: Nikdo tady na Tebe nemluví, je těžké tady potkat někoho, kdo by se s Tebou jen tak bavil a to se mi zdá opravdu divně.

Za typický prvek francouzské kultury respondenti považovali nejen uzavřenost, ale například velmi oceňovali, že většina Francouzů je milá, i když někdy jen povrchním způsobem.

T: Jaká si myslíš, že je francouzská kultura?

I4: Studená, no. Jsou velmi vážní, ale taky jsou velmi zdvořilí a milí, ale občas jsou milí, jen protože si myslí, že je to potřeba...

Ve výpovědích se opakovalo i téma organizovanosti a disciplinovanosti, které bylo opět chápáno z diametrálně odlišného úhlu pohledu, než jakým byl ten německý.

I4: Já jsem tady ve Francii, když je tady metro, které jede pravidelně každé dvě minuty, jsem překvapená. Nebo když jdu do nějaké kanceláře něco zařizovat, jsou tam, vše tam funguje. Jsou tam lidé, kteří stojí ve frontě, každý má své místo, každý má své číslo, pak musíš počkat a pak jdeš na řadu a nikdo tě nebude předbíhat. Máš svůj respekt, to je pro mě geniální, protože v Itálii, když děláš takové věci, jako třeba fronta do kina, tak tam jsou vždy lidé okolo, kteří tě budou tlačit, kteří Tě budou chtít předběhnout.

Dle Italů jsou Francouzi velmi disciplinovaní a mají tendenci dodržovat pravidla. Tato vlastnost však byla chápána nejen z pozitivního hlediska, jak vidíme ve výpovědi, ale také negativně. V očích některých Francouzů někdy působili skoro až jako stroje a následování „francouzských“ norem nevedlo vždy k usnadnění života respondentů.

Přes jisté rozdíly v otevřenosti a disciplinovanosti, Italové „francouzskou“ a „italskou kulturu“ považovali za velmi blízké.

T: Myslíš si, že italská a francouzská kultura se liší?

II : Ne, myslím si, že ne. Existují nějaké rozdíly, ale není to moc jiné.

I2: Myslím si, že nejsme vlastně moc rozdílní (...). Jsme hodně stejní, možná kromě vřelosti.

Nepocítovali ani výrazné rozdíly v rytmu života, až na tři respondenty, kterým se zdálo, že Francouzi jedí oběd dříve, než jsou zvyklí. Díky vnímané podobnosti „kultur“ nás nepřekvapí, že Italové se ve Francii cítili dobře, přestože na počátku pocítovali jisté problémy obvykle spojené s komunikačními bariérami. Na základě pozorování jsme si všimli, že Italové mají tendenci vytvářet uzavřené skupinky hovořící pouze italsky. To se projevovalo nejen ve škole, kam společně chodili na přednášky, ale také například na nejrůznějších večírcích či v barech. Zdálo se nám, že projevují určitou tendenci separovat se, což potvrzují i některé výpovědi.

I6: Já jsem na sobě nic nezměnil. Jsem pořád Italem, stále si zpívám na ulici, jsem trochu blázen. Myslím si, že to jsou mé kořeny a že není dobré zapomínat na to, odkud pocházím. Asi jsem přejal i nějaké francouzské zvyky, ale nic zásadnějšího.

I1 : Jsou dny, kdy mluvím jenom italsky, protože jsme spolu jenom Italové.

Přesto se dvě respondentky snažily do francouzské společnosti integrovat a netrávit příliš času s Italy. Toto úsilí bylo popisováno jako poměrně namáhavé.

T: Snažíš se integrovat do francouzské společnosti?

I2 : Ano, to byl jeden z důvodů, proč jsem nechtěla být s Italy, protože jsem věděla, že máme trochu tendenci vytvářet skupinky (...). Já mám ale dvě francouzské spolubydlící a tak jsem měla hodně možností seznámit se se spoustou francouzů (...). To mi umožnilo, to mi pomohlo hlavně s jazykem. Díky tomu teď mluvím dobře, cítím se dobře, jsem klidná, protože můžu vyjádřit, co chci. Jinak integrovat se do francouzské kultury není úplně lehké, ale pokouším se o to.

V rozhovorech s italskými respondenty již není tolik výrazné kladné popisování „vlastní“ kultury v kontrastu s negativní popisem „francouzské kultury“. Takto výrazné vymezení vůči „cizí kultuře“ a ztotožnění se s „kulturou vlastní“ je patrné pouze v chápání vřelosti. Naopak se zde setkáváme i s opačnou situací, kdy jsou vlastnosti „francouzské kultury“ považovány za lepší (mluvíme především o disciplinovanosti). Celkově líčení kulturních rozdílů považujeme za méně kontrastní než v případě německých respondentů.

Bulharsko (6 respondentů: 2chlápci/4 dívky)

Bulhaři se obdobně jako Italové považují za otevřené a velký důraz kladou na to, že se zajímají o ostatní a pomáhají jim.

T: Jak bys popsal/a bulharskou kulturu?

B1 : Lidé jsou otevření a zajímají se o ostatní. Hodně jim pomáhají. Jinak tady to tak vůbec není, všichni jsou do sebe uzavřeni.

Tato vlastnost je dávana do kontrastu k francouzskému charakteru, který je popisován jako méně vřelý, uzavřený až nepřátelský a to především vůči cizincům.

T: Jaká je podle tebe francouzská kultura?

B2: Je hodně uzavřená, velmi uměle sofistikovaná a hodně nepřátelská vůči cizincům.

B3: Myslíme si, že Francouzi jsou přátelští a milí, ale tady jsem zjistila, že to tak úplně není. Jsou více uzavřeni, možná to je kvůli cizincům, kvůli přistěhovalcům ze severní Afriky si Francouzi vytvořili velmi uzavřenou kulturu. Je to hodně jiné. Nejsou otevření ani, když s nimi mluvíš. Já pocházím ze země, kde jsou lidé hodně expresivní, přátelští, usměvaví a vřelí vůči ostatním. Tohle chování mě tady hodně stresuje.

Velmi negativně také byla vnímána francouzská bezohlednost a indiference projevující se v nejrůznějších každodenních situacích.

B1 : Myslela jsem, že nejsme dostatečně vlídní, ale když jsem přijela sem, tak jsem si uvědomila, že jsme milí. Např. v tom, že uvolňujeme místo starším osobám, nedáváme nohy na sedačku. Tady se na sebe lidé hodně tlačí, nenechávají ostatní projít, téměř nikdy, u nás to je spíše tak, my dáváme přednost a nestrkáme se.

Pozitivní vlastnosti byly „francouzské kultuře“ či povaze připisovány minimálně. Přesto však jedna respondentka Francouze popsala jako milé a velkorysé. Idealizovaný obrázek o „bulharské kultuře“ byl také narušen. Několik respondentů kritizovalo její zakomplexovanost či se vyjadřovalo k nefungujícímu systému sociálního zabezpečení. Přestože poslední zmíněná charakteristika není povahy čistě kulturní, ve výpovědích se objevovala tak často, že ji nelze opomenout. Jejím zmíněním navíc ukazujeme, že představa Bulharů o své vlastní zemi není čistě pozitivní, jak by se mohlo zdát z předešlých výpovědí.

T: Jak bys popsal/a bulharskou kulturu?

B2: Hodně expresivní a zakomplexovanou. Mají komplexy, že jsou malý národ, a že jsou malá země. Udělají cokoli pro to, aby vypadali, že jsou důležitější, že jsou jako jiné větší země.

Z rozhovorů vyplynulo, že pouto Bulharů k vlastní kultuře lze u většiny z nich považovat za velmi silné.

B4: Jsem velmi patriotistický a nacionalistický vůči Bulharsku. Cítím k němu silné pouto.

B5 : Bulharsko mi hodně chybí, chybí mi především během svátků (...). Chybí mi, protože tady takové tradice neexistují, jako například 1. března.

V druhé z citovaných výpovědí je zmínka o bulharském svátku Baba Marta, který se koná 1. března. Řada z dotazovaných se účastnila oslav tohoto svátku či je pořádala i během svého pobytu ve Francii. Ti, kteří neměli možnost jej společně s ostatními oslavit, nosili alespoň náramek zvaný Martenitza, který je symbolem této tradice. Toto zjištění dokresluje představu o významu bulharských tradic pro respondenty.

Přes zjevné vymezování vůči Francouzům a velmi úzký vztah k Bulharům, se někteří respondenti, dle výpovědí, snažili do francouzské společnosti integrovat.

B5 : Udržuji si svoje návyky, protože mám ráda vše co je u mě tradičního, mám ráda bulharské svátky, kulturu (...). Snažím se ale i tady integrovat, zapisuji se do nejrůznějších organizací, abych se lépe adaptovala.

Častější tendencí však byla separace spojená až s odporem k tomu, co je francouzské.

B3: V určitém smyslu jsem si vyvinula jistý odpor k francouzské kultuře, jak všechno dělají po francouzsku, je to pocit izolace, opuštění. Nechci se integrovat do francouzské společnosti, protože jsou příliš distancovaní a já na takové chování nejsme zvyklá.

Chápání jednotlivých „kultur“ je v bulharských výpovědích v porovnání se dvěma předešlými národnostmi nejvíce kontrastní. Jak lze vyčíst z citovaných výpovědí, respondenti měli tendenci tyto dvě „kultury“ podrobovat neustálé komparaci. Až na výjimečné případy lze z odpovědí vyčíst jasně uvědomovanou distinkci mezi „my“ a „oni“. Ta je navíc založena na glorifikaci „vlastní kultury“ (otevřené a nápomocné) a odsouzení „kultury francouzské“ (bezohledné, indiferentní).

Česká republika (7 respondentů: 1 chlapec, 6 dívek)

Výpovědi Čechů byly snad nejrozmanitější. Právě čeští respondenti měli největší problém s popsáním své „kultury“ a někteří z nich to nedokázali vůbec.

Č1: To je strašně těžký takhle přemejšlet nad tou kulturou, ve který člověk žije. Tak to je asi nejtěžší. Já nevím, mě asi nic nenapadá.

Ostatní respondenti se nejvíce vyjadřovali k vlastnostem lidí. Mezi často uváděné patří: sympatičnost, otevřenost, hrdost, humor či životní styl. Ani v jedné oblasti však nelze z rozhovorů vyčíst, co si respondenti o Čechách myslí. Jedni říkají, že jsou sympatičtí, zatímco druzí je vidí jako velmi nepříjemné. Pro některé jsou otevření, pro jiné uzavření.

Č6: Nemůžu si pomoci, ale mě přijde, že lidi jsou takový nepříjemný. Nebo alespoň na mě tak působějí. Třeba když jdu do obchodu, tak prostě ty prodavačky. Takhle nevím, jestli je to tady tím, že jsem cizinec, nebo, tady mi prostě přijde, že se víc usmívaj, že ti popřejou hezkej den. U nás ti ho nepopřejou, vím, že to není upřímný, třeba ani tady, ale alespoň to řeknou.

Č2: Tak Češi si myslím, že moc nemaj rádi cizince, jinak nevím. No že jako neberem cizince.

Č5: Mně to přijde, že jsme takový přátelštější, otevřenější hodně, trochu preciznější.

Tento rozpor se projevuje ve výpovědích týkajících se všech zmíněných oblastí.

Výpovědi o francouzské kultuře se naopak v mnohém shodují. Respondenti Francouze vnímají jako hodné, srdečné a nápomocné. Dva respondenti však uvádí, že příjemnost francouzů je pouze velmi pokrytecká. Tváří se mile, protože vědí, že by se tak tvářit měli.

Č3 : *Já si myslím, že jsou hodní, ale taky si myslím, že to jsou trochu pokrytci.*

Č1 : *Francouzi, přijdou mi docela občas asi namyšlený, i když tady v Lyonu mám docela dobrý zkušenosti, že lidi jsou nápomocní. Snažej se, i když viděj, že třeba neumím úplně francouzsky (...). Snažej se opravdu pomoci, odvedou tě někde k mapě nebo tak, ale přijdou mi jinak opravdu namyšlený.*

V poslední citované výpovědi vidíme, že za jednu z charakteristik „francouzské“ kultury je považována namyšlenost, která bývá spojována s hrdostí až nacionalismem.

Č6 : *Pak mi vždycky přišlo, že Francouzi jsou hodně sebevědomí, trochu nafoukaný a hodně hrdí na Francii, ale myslím si, že jsem to měla hodně kvůli Paříži, tady už mi to tak nepřijde, ale občas mi tady někdo něco řekne, že si říkám jo jo, ty seš rád, že seš Francouz (...). Myslím si, že oni jsou hrozně zakonzervovaný, že tady mají nějaký zvyky, který si někdy vymysleli a že jsou v tomhle hrozně neflexibilní.*

Tato vlastnost je tedy vnímána spíše negativně, stejně tak jako další aspekt připisovaný „francouzské kultuře“: stávky. Jak jsme vysvětlili výše, stávky dosáhly svého vrcholu právě v době pobytu respondentů ve Francii. Nepříznivými dopady na každodenní život jedince si odůvodňujeme, proč byly vnímány takto odmítavě.

Č6: *Myslím si, že součást francouzský povahy je, že něco se mi nelíbí, tak udělám stávku.*

Č2 : *Všechno jim hrozně dlouho trvá, na všechno mají čas, samá stávka, no, taková líní mi připadají.*

Jak je z poslední citované výpovědi patrné, stávky dle respondentů dokládaly lenost, ale i poklidnost Francouzů. Zatímco první z jmenovaných charakteristik byla přijímána negativně, druhá vyvolávala spíše pozitivní ohlasy, a to především v souvislosti již Němci zmiňovaným přenesením důrazu z práce na jídlo.

Č1 : *Líbí se mi, já třeba nemám ráda v Český republice tu půlhodinovou pauzu na oběd. Mně se líbí, že tady mají tu dvouhodinovou siestu, mají klídek dojít si na oběd, prostě žádný žaludeční vředy z toho.*

Za další poměrně pozitivní aspekt „francouzské kultury“ byla považována francouzská elegance a důraz na styl.

T: *Co ti přijde jako největší rozdíl mezi oběma kulturami?*

Č3 : *V módě třeba. Že si víc zakládají na tu módu a jsou taková, no, že si docela zakládají na tom, jak vypadají, to tak u nás není.*

Objevila se zde opět diskuze týkající se otevřenosti či uzavřenosti Francouzů. Stejně tak jako v případě „české kultury“ jsou její výsledky velmi rozporuplné a ve výpovědích se nám nepodařilo najít výraznější shodu.

Obdobně nejasná odpověď je i na to, zda respondenti celkově považují diskutované „kultury“ za odlišné či podobné.

T: Myslíš si, že jsou obě kultury odlišné?

Č2: Ne, neřekla bych, že jsme moc jiní.

Č3: Hodně ne ale něco je jiný.

Č5: Jo jsou hodně odlišný. Mně přijde, že to tady moc nefunguje, mně se právě zdá, že si tady všichni dělají, co chtějí, pořád stávky.

Přestože se respondenti na počátku v Lyonu necítili dobře, v době rozhovoru již jejich pocity byly spíše pozitivní. Většina z nich hovořila o snaze přizpůsobit se „francouzské kultuře“ a dozvědět se o ní co nejvíce.

Č6: No, integrovat se snažím, protože se právě snažím být co nejvíc s téma Francouzema, kvůli jazyku i kvůli prostě tomu, že mi to přijde zajímavý, a taky protože jsem tady, tak se mi takhle zdá nejjednodušší poznat tu francouzskou kulturu. Snažím se zapojovat do různých těch akcí, kde mě třeba zvali na večeri do té francouzský rodiny, tak to mi přijde dobrý.

Někteří svoji adaptaci popisovali jako komplikovanější, vyžadující výraznější změny v povaze.

Č5: Já tady musím bejt hodně trpělivá, na tu moji povahu. Třeba některý věci, o který se v Čechách moc nestarám a vím, že jako fungujou, tady nejdou ty věci. Menza je otevřená nějak zajímavě, ve škole se nedá sehnat nic k jídlu, autobusy nejezděj, škola, maj tam napsáno, od kdy do kdy tam jsou, ale pak tam nejsou. To jsou věci, který, no, že jsem na začátku byla vzteky bez sebe. Ted' už je to tak, že si řeknu, není, tak není, no.

Tři z dotazovaných neměli potřebu integrovat se do francouzské společnosti, protože v Lyonu studovali v angličtině, francouzský jazyk příliš neovládali a většinu času pobývali s cizinci. S Francouzi nepřicházeli do tak intenzivního styku jako ostatní.

Č2: Tím jak studuju s téma cizincema, tak to není nějak o tom zapadnout mezi Francouze, spíše zapadnout nějak mezi cizince. No ale tím, jak jsou všichni jiní, tak se mi ani nezdá, že by každý musel dělat něco jinak.

Češi jako jediný národ nevytvářeli generalizovaný nacionalistický obraz sebe samých. Rozbor výpovědí ukazuje, že etnická identita českých respondentů, je v porovnání s etnickou identitou jiných národností, nejméně vymezující vůči „francouzské kultuře“. Nicméně komparace obou kultur se projevila ve výpovědích týkajících se „francouzské kultury“. Rozlišování mezi „my“ a „oni“ však není, stejně jako u italských respondentů, založeno na pozitivním chápání „vlastní kultury“ v kontrastu k negativnímu chápání „kultury cizí“. U obou „kultur“ jsou zmiňovány jak pozitivní („česká“ organizovanost, pracovitost; „francouzská“ vlídnost, móda) tak

negativní charakteristiky („česká“ nevlídnost, uspěchanost; „francouzská“ hrdost, lenost).

Španělsko (5 respondentů: 4 chlápci, 1 dívka)

Výpovědi Španělů byly v porovnání s Čechy, ale i ostatními národnostmi velmi homogenní. Jedinci měli vzájemně shodné představy o tom, jaká je „španělská“ a jaká je „francouzská kultura“. O vlastní „kultuře“ mluvili s velkým nadšením a téměř všechny její projevy považovali za pozitivní. Vnímali se jako otevření lidé, kteří rádi dělají párty a tráví čas venku.

Š2: Španělská kultura, to je ulice, bary, párty, blízkost s lidmi, větší přímota a upřímnost.

Š1: Otevření, vřelí, rádi ukazují svoji kulturu, to, kde žijí. Hodně chtějí, aby ostatní za nimi jeli do Španělska. Taková je španělská kultura. Je tam hodně párty, jsme hodně párty people. V porovnání s jakoukoli zemí, kde jsem byl, tak se mi vždycky zdálo, že nejvíc párty je ve Španělsku.

Jako jediný nedostatek snad vnímali, že jsou méně pracovití a občas trochu líní. Takové představy o Španělech měli i jiní respondenti. Zdá se tak, že se opět jedná o stereotyp, který je i z vnitřního pohledu považován za pravdivý.

Na rozdíl od popisu „španělské kultury“, byla deskripce „francouzské kultury“ poměrně negativní. Respondenti Francouze vnímali jako uzavřené a příliš hrdé.

Š1: Nejsem tolik v kontaktu s francouzskou kulturou. Jediný kontakt co tady mám, je tady na univerzitě. Nemám moc Francouze rád, jsou hodně soutěživí. Nejsou otevření. Nemyslím, že je takový každý, ale tohle já tady cítím. Taky si myslím, že kdybychom dělali statistiku a ptali se všech Erasmus studentů, kolik Francouzů znají, možná osmdesát procent z nich nezná nikoho, nebo pouze jednoho.

Š3: Jsou více uzavřeni než my a více byrokratičtí a přísní...Myslím si, že jsou hrdí na to, že jsou Francouzi a někdy opovrhují lidmi z jiných kultur.

Jak výpovědi ukazují uzavřenost a hrdost Francouzů byla spojována především s přijímáním cizinců do společnosti. Jeden respondent vypověděl, že se mu zdá velmi zvláštní, že v Lyonu cizinec musí jít za Francouzem, aby se o něj vůbec zajímal. Ve Španělsku prý první krok naopak dělá místní, který se o cizince přirozeně zajímá.

Ačkoliv byly představitelé jednotlivých národností popisovány velmi kontrastně, respondenti obecně žádné výraznější rozdíly mezi „kulturami“ nevnímali. Blízkost a podobnost dokládali především jazyky, neboť oba pocházejí z románské větve.

Š4: Ne, myslím si, že nejsme tak vzdálení, protože oba dva jazyky jsou jako latinské.

Š3: Myslím si, že ty kultury nejsou zas tak rozdílné (...). I jazyky jsou hodně podobné.

Většina Španělů vypověděla, že se francouzské společnosti přizpůsobovat nechce či nemusí.

T: Snažíš se nějakým způsobem přizpůsobovat francouzské společnosti?

Š4: Ne, já jsem taková, jaká jsem, když se to někomu nelíbí, tak ať se mnou nemluví.

Stejně jako u Italů, se nám zdálo, že tito respondenti mají tendenci separovat se. To bylo opět patrné nejen na univerzitních chodbách, kde se utvářely španělsky mluvící hloučky, ale především na večírcích, kterých se Španělé skutečně účastnili s velkou oblibou. Dostat se do jejich uzavřené skupinky nebylo snadné, přesto se nám to několikrát podařilo. Čas trávený s nimi byl poněkud problematický, neboť mluvili povětšinou časem svým mateřským jazykem. Tuto jistou separaci potvrzují i další výpovědi.

T: Snažíš se integrovat do francouzské společnosti?

Š3: Ne, protože já trávím hodně času s lidmi z jiných národností. Já Francouze moc neznám.

Š5: Většina mých přátel jsou Španělé, protože většinu času jsem trávil na párty. A mezi párty a Španěly je přímá souvislost.

Přesto někteří z dotazovaných do francouzské společnosti pronikli, přejali některé „francouzské“ zvyky či s Francouzi dokonce žili.

Š2: Neřekl bych, že se integruju do francouzské kultury, ale z důvodu, že bydlím s Francouzi, tak se o francouzské kultuře hodně dozvídám. Třeba je to hloupý příklad, ale například na chleba my si dáváme olej a oni máslo, to jsem se třeba tady naučil. Takhle se učím žít po francouzsku.

Španělé, dle výpovědí, svoji pozitivně vnímanou „kulturu“ (otevřenou, oslavující) velmi jasně vymezují vůči negativně chápané „kultuře francouzské“ (uzavřené, hrdé). Zdá se, že jejich etnická identita je velmi silně formovaná pomocí jasně stanovených hranic mezi „námi“ a „jinými“. Toto vymezování se vůči „cizí kultuře“ je podporováno minimální snahou o překročení vnímaných hranic a přizpůsobení se hostící „kultuře“.

4.2.2 Závěry z dílčí analýzy

Dílčí analýza poukázala na to, že představitelé jednotlivých národností konstruují svoji etnickou identitu odlišným způsobem. Koncept etnické identity chápané jako jasné rozlišování mezi „my“ a „oni“ byl nejlépe pozorovatelný na výpovědích bulharských a španělských respondentů. Ti svoji „kulturu“, tak jak ji sami chápali, popisovali silně pozitivně, zatímco „francouzskou kulturu“ líčili poměrně negativně.

Jejich výpovědi, a to především ty bulharské, jsou mnohdy založeny na komparacích typu „naše správné“ zatímco „jejich špatné“. U obou zmíněných národností je v odpovědích porovnávána „francouzská“ uzavřenost s kontrastní otevřeností „vlastní kultury“. Rozhovory s představiteli těchto dvou národností, v případě Španělů i pozorování, svědčí o minimální snaze překračovat pomyslné hranice mezi „námi“ a „jinými“. Větší touha byla vyjadřována k zachování vlastní zvyků, než k přizpůsobování se zvykům „francouzským“.

Poměrně silná distinkce mezi „vlastní kulturou“ a „francouzskou kulturou“ vyplývá i z výpovědí německých respondentů. Ta je založena především na komparaci „vlastní“ kladně vnímané organizovanosti a odsuzované „francouzské“ nepořádnosti. Přesto však dotazovaní vyjadřovali snahu přizpůsobit se a neměli touhu vytvářet silné bariéry mezi „vlastní“ a „francouzskou kulturou“. Ještě o něco méně výrazné je vymezení Italů vůči „francouzské kultuře“. Ti nejen, že považují „svoji kulturu“ za blízkou té „francouzské“, ale také nemají tendenci u jedné či druhé představovat pouze kladné či záporné charakteristiky. Snad proto je překvapivé, že pozorování i některé výpovědi svědčí o snaze italských respondentů spíše se separovat. Zdá se tedy, že imaginární hranice, mezi těmito dvěma kulturami přeci jen existují a zkoumaní respondenti je příliš nechtějí překračovat.

Nejméně vyhraněná je etnická identita českých respondentů. Ti jako jediní nevytvořili homogenní stereotypní obraz „vlastní kultury“. Mnoho z nich nebylo „českou kulturu“ vůbec schopno charakterizovat. Jisté dělení na „my“ versus „oni“ je pozorovatelné v odpovědích týkajících se „francouzské kultury“. Prováděné komparace však nepoukazují na kladně vnímané „české“ charakteristiky a záporně vnímané „francouzské“ charakteristiky; spíše porovnávají nejrozličněji chápáné aspekty obou „kultur“. Hranice tedy nebyly konstruovány příliš jasně. Výpovědi také svědčí o tom, že čeští respondenti pomyslné hranice překračovali a francouzskému prostředí se do určité míry přizpůsobovali.

4.2.3 Výsledky analýzy integrovaných dat

V provedené analýze jsme prezentovali téměř výlučně názory, na kterých se v rámci jednotlivých národností shodli alespoň tři respondenti. Následně jsme vyhledávali výpovědi, které tato předsvědčení relativizovaly, či je zcela vyvracely. Došlo tedy k částečnému zanedbání zbylých dat, které mohlo umocnit dojem perfektní shody informátorů jedné národnosti a nadsadit rozpory ve výpovědích informátorů

jiných národností. Odpovědi na mnoho otázek byly však velmi různorodé a postihovaly více témat, než jsme představili. V rámci zachování jisté tématické a badatelské linie, jsme se všemi těmito podněty nezabývali a soustředili jsme svoji pozornost právě na oblasti vyvolávající největší shodu či rozpor.

Od integrace dat jsme si slibovali odkrytí dalších významných tematických okruhů. Sloučená data ovšem poukázala pouze na oblasti, které byly analyzovány již v předešlé kapitole, nepřispěla k odhalení nových předmětů shody či rozporu. Hlavním přínosem této analýzy spíše je srovnání základních charakteristik výpovědí na nadnárodní úrovni. Obdobně jako v dílčí analýze především zkoumáme, z jakého úhlu pohledu respondenti vnímají „vlastní kulturu“, „kulturu francouzskou“ a jak pevně jsou vnímány hranice mezi nimi.

Názory respondentů na „vlastní kulturu“ lze rozdělit do tří základních kategorií: čistě pozitivní náhled, náhled zahrnující pozitivní i negativní aspekty a negativní náhled. Výpovědi převážné většiny respondentů řadíme do prvních dvou kategorií. Šestnáct dotazovaných (jedná se především o Španěly, Bulhary a Italy) představilo téměř idealizovaný obraz „vlastní kultury“. Ta je charakterizována výhradně prostřednictvím vlastností, které respondenti vnímají pozitivně a s nimiž se ztotožňují. Čtrnáct respondentů (především Němci a Češi) si na „vlastní kulturu“ uvědomovalo nejen pozitivní, ale i negativní prvky. Zdá se, že tyto jedinci si při reflexi svého národa udržovali větší odstup a v popisu „vlastní kultury“ neopomínali ani charakteristiky, které považovali za nepříznivé. Pouze jednu Italku a jednoho Bulhara řadíme do třetí ze zmiňovaných kategorií. Jejich odpovědi se vyznačují vymezováním se vůči svému národu a jeho „kultuře“ a silně kontrastují s dříve představenými odpověďmi šestnácti respondentů. Jejich vnímání „vlastní kultury“ je spíše pesimistické.

Tento rozbor dle našeho názoru dokazuje, že etnická identita není dána primordiálně (srov. s. 15–18). Neboť identifikace jedinců s „vlastní kulturou“ není samozřejmostí. Ne všichni respondenti se s vlastním národem a jeho „kulturou“ bezvýhradně identifikovali.

Míru identifikace respondentů s vlastní kulturou jsme zkoumali i pomocí komparace popisu osobnostních charakteristik respondenta s popisem charakteristik jeho „kultury“. Zde jsme však neodhalili, až na pár výjimek, žádnou shodu. Přesto, že respondenti četné rysy „vlastní kultury“ považují za velmi důležité a pozitivní, jejich dopad na vnímání vlastní osobnosti se zdá být minimální. To ovšem může být dáno velmi obecně položenou otázkou na popis vlastní osobnosti. Je možné, že pokud

bychom se respondentů ptali do jaké míry je některá „kulturní“ charakteristika i jejich charakteristikou osobní, došli bychom ke zcela jiným závěrům.

Popisy „francouzské kultury“ se jeví o něco kritičtěji než popisy „kultury vlastní.“ Při jejich posuzování se budeme držet dříve stanovených kategorií: čistě pozitivní náhled, náhled zahrnující pozitivní i negativní aspekty a negativní náhled. Celkový počet respondentů pozitivně až idealisticky vnímajících „francouzskou kulturu“ (deset) je o něco nižší, než počet respondentů kladně vnímajících „vlastní kulturu“ (šestnáct). Stejně tak jsme našli méně výpovědí poukazujících na kladné i záporné vlastnosti „francouzské kultury“ (jedenáct oproti čtrnácti). Naopak množství rozhovorů soustředících se převážně na negativní aspekty „cizí kultury“ je značně vyšší (jedenáct oproti dvěma). Způsob, jakým byla „francouzská kultura“ chápána, již nelze přiřadit k jednotlivým národnostem, neboť ve zmiňovaných kategoriích se objevují respondenti ze všech pěti zkoumaných zemí.

Upozorňujeme, že vnímání jednotlivých „kultur“ není vždy kontrastní. Z představených výsledků si nelze vyvodit, že ti, co vnímají „svoji kulturu“ především na základě pozitivních aspektů, popisují „cizí kulturu“ pomocí aspektů negativních. Těmto souvislostem se věnuje předešlá kapitola, která vztahy mezi vnímáním „kultur“ analyzuje v rámci jednotlivých národností (srov. s. 47–48). Uvedená zjištění nás pouze upozorňují na jistou tendenci respondentů, být kritičtější vůči „kulturám cizím“. V souladu s předešlou analýzou jsme dospěli k závěru, že hranice mezi „my“ a „oni“ vždy nevyplývají z idealizovaného vnímání vlastního národa a záporného chápání národa cizího.

Naším výzkumem jsme chtěli mj. zjistit, do jaké míry jsou respondenti ochotni přizpůsobit se francouzskému prostředí a jakou roli pro ně hraje zachování předešlých zvyků. Z již dříve vysvětlených důvodů zde budeme hovořit o deklarovaných snahách přizpůsobit se, nikoliv o reálném adaptačním chování respondentů (srov. s. 35).

Respondenty na základě výpovědí můžeme rovnoměrně rozdělit do dvou skupin: ti, kteří prohlašují, že se chtějí přizpůsobit a ti, pro které je spíše důležité zachovat si své původní zvyky. Již předešlá analýza ukázala, že respondenti vlivy „cizí kultury“ neodmítají a hranice mezi etnickými skupinami často chtějí překračovat. O takovýchto snahách pojednávali především čeští a němečtí respondenti.

T: Myslíš si, že se snažíš integrovat do francouzské společnosti?

Č3 : Jo, já se to snažím právě jako žít jo, tu kulturu a tak.

N1: Snažím se zamíchat mezi Francouze, snažím se hlavně mít hodně francouzských přátel.

Bulharští, italští a španělští respondenti o touze přizpůsobit se příliš nehovořili. Zdá se, že tito jedinci se spíše drželi stranou a nechtěli se kulturními vlivy francouzského prostředí nechat příliš ovlivnit. Pokoušeli se udržet si hranice mezi „vlastní“ a „cizí kulturou“ (srov. s. 47–48).

Spíše pro zajímavost a osvěžení, než pro získání významných a relevantních poznatků k našemu výzkumu, jsme se respondentů ptali na vybrané aspekty každodenního života a snažili jsme se odhalit jejich snahu přizpůsobit se. Zkoumanými oblastmi byly: stravování, oblékání, jazyk, pozdravy a náboženská víra.

Multikulturní či francouzské vlivy se, co se týče stravování, obtížně určují. Respondenti totiž říkali, že vaří převážně jídla „univerzální“, která nebyla „typická“ ani pro jednu z národností. Řada respondentů vypověděla, že spíše vaří způsobem, na který jsou zvyklí. Jen minimální procento dotazovaných se pokusilo přiučit francouzské kuchyni.

Č1: Občas vařím nějaký český jídla, francouzský ne.

N4: Chci hodně ochutnávat francouzské speciality a naučit se vařit je. První dva měsíce pobytu tady jsem byl ve francouzské restauraci každý týden, abych vše ochutnal.

Styl oblékání Francouzů byl mnohými respondenty vnímán jako velmi podobný jejich vlastnímu. Zbývající respondenti se rovnoměrně rozdělili do dvou kategorií: ti, kteří styl oblékání vnímají jako rozdílný a údajně se mu přizpůsobují, a ti, kteří na sobě nevnímají žádné dopady odlišného „francouzského stylu“.

Š4: Já si myslím, že způsob oblékání je hodně podobný ve Španělsku a ve Francii, takže na mě není poznat, že se oblékám nějak jinak.

Č6: Myslím si, že jsem ten svůj styl trochu změnila, oblékám se míň sportovně (...). Líbí se mi tady hodně ten elegantní styl, takže já bych si třeba chtěla koupit nějaký ty úzký kalhoty, hodně se mi tady taky třeba líbí ty svetry.

Při zkoumání komunikačních prostředků jsme předpokládali, že většina respondentů se přizpůsobí a bude hovořit převážně francouzským jazykem. Polovina z nich však náš předpoklad nepotvrdila. Tito dotazovaní vypověděli, že nejčastěji mluví svým rodným jazykem či jiným než francouzským.

T: Nejvíce tady mluvíš jakým jazykem?

Š1: Tím, že jsem pořád se Španěly, Mexičany, hodně mluvím španělsky nebo anglicky. Je to hodně těžké naučit se francouzsky, člověk na tom musí hodně pracovat, já jsem ochotný tomu věnovat občas hodinu, ale víc ne.

Možnost minimálního přizpůsobení se v této oblasti si vysvětlujeme sdružováním zahraničních studentů či trávením volného času s příslušníky stejné národnosti.

Oblastí v níž se všichni respondenti s výjimkou jednoho podřídili francouzským zvykům, jsou pozdravy. Francouzi na uvítanou dávají pusy na obě tváře.

T: Jak se tady s ostatními zdravíš?

Č1: Líbáme se na tváře, prostě ten klasickej francouzskej zvyk. Neříkám, že se všema, ale s těma lidma co se známe (...). V Čechách jsme se třeba, když to je dobrá kamarádka, tak jsme se objali.

T: A líbí se ti tenhle francouzský způsob?

Č1: Jo musím říct, že se mi to zdá docela pěkný, právě jsem měla ted'ka docela i problémy, když jsem se vrátila na ty Vánoce, to nedělat. Já jsem se na ty lidi vždycky chtěla vrhnout, že jsem je dlouho neviděla, tak jsem je vždycky upozorňovala, tak budu se zdravit po francouzsku, jo?

Tento zvyk nebyl cizí Italům, ani Španělům. Výrazně odlišný však je od způsobu, kterým se, dle výpovědí, běžně vítají Bulhaři, Češi či Němci (podání ruky, objetí). Ti „francouzské polibky“ přejali, vnímali je pozitivně a dokonce se tímto způsobem vítali i mezi sebou. Důležité je však podotknout, že tato změna může být podpořena velkým tlakem, který je na jedince v této oblasti vyvíjen. Odchyly v pozdravech byli Francouzi i některými jinými národnostmi vnímány velmi negativně. Mohly dokonce přispět ke znemožnění další komunikace, neboť vytvářely okamžitou bariéru. Volba jednotného pozdravu tak usnadnila hladký průběh interakcí.

Doufali jsme, že zajímavé poznatky by nám mohlo přinést zkoumání náboženské víry respondentů a jejích proměn. Zde je nutné uvést, že pouze čtvrtinu respondentů lze považovat za praktikující věřící. Ti vypověděli, že v průběhu pobytu v Lyonu se značně oslabilo jejich praktické vykonávání víry, především přestali chodit do kostela.

B1: Jsem ortodoxní křesťanka, to je typické náboženství v Bulharsku.

T: Liší se nějak způsob, kterým praktikuješ víru tady a v Bulharsku?

B1: No, hlavně jsem se na začátku modlila méně, to už si myslím, že je teď stejně (...). A pak v Bulharsku chodím do kostela, tady jsem ale ještě nebyla. Já tady ty místní kostely neznám.

Někteří mi tento jev vysvětlili tím, že bohoslužbám ve francouzštině příliš nerozumí a v lyonských kostelech se necítí příliš dobře. Pouze jedna respondentka v průběhu zahraničního pobytu svoji víru utužila a dokonce se jí podařilo začlenit do tamního křesťanského spolku, kterým byla okouzlena.

Č2: U mě se to liší v tom, že tady jsem třeba členem společenství mladých křesťanů, zatímco v Čechách do žádného společenství nechodím. Tím se to asi liší, že jsem asi aktivnější tady (...). Třeba tohle mě ovlivnilo, takže si myslím, že třeba tu farnost se budu taky pokoušet trochu změnit, třeba jim navrhnout, že by mohli být otevřenější neznámým lidem, který do tý farnosti přicházejí a tak.

Za nejmarkantnější vlivy francouzského prostředí na každodenní život respondentů dle výpovědí považujeme: změnu uvítacích návyků a u nábožensky založených respondentů oslabení praktických projevů víry. Většina respondentů také říkala, že převážně komunikuje jiným než rodným jazykem, tento fakt byl však spíše ovlivněn multikulturním prostředím, a ne francouzským. Dopady na změnu oblékání jsou diskutabilní, minimální vliv pak byl vnímán v oblasti stravování.

4.2.4 Závěry z výzkumu

Hlavním tématem našeho výzkumu bylo konstruování etnické identity v odlišném kulturním prostředí. Představená analýza se snažila zodpovědět klíčové otázky, které jsme si v souvislosti se zkoumaným problémem kladli: Jaké představy mají jedinci o své etnické skupině? Jak tyto představy souvisí s pobytem v odlišné kulturní skupině? Je patrné jisté sebepojetí založené na ztotožňování či vymezování se?

Hlavním zjištěním je, že jedinci jsou schopni se do určité skupiny zařadit. Tato skupina se vyznačuje vnímanými specifickými „kulturními“ charakteristikami. Přesto nechceme zcela potírat představu, že existují tací, kteří nepatří nikam, i když výzkum ji nepotvrzuje. Ve všech rozhovorech byla „vlastní kultura“ samotnými respondenty chápána jako kultura země, z které pocházeli. Nemluvili jsme však s žádnými příslušníky menšinových národů, jakými jsou např.: Katalánci, Baskové, čeští Romové atd. Tam by pravděpodobně identifikace s jistou „kulturou“ vypadala poněkud jinak. Toto sebezačleňování si vysvětlujeme tolikrát představovanou potřebou někam náležet (srov. s. 21–22).

Projevy identifikace jsou velmi různorodé, ale v rámci zkoumaných národností nápadně podobné. Za nejdůležitější z nich považujeme: hlubokou citovou vazbu na vlastní etnickou skupinu, která je v některých případech umocňována deklarovanou hrdostí; idealizovaný obraz vlastního národa či samotný fakt, že o skupině mnozí jedinci vypovídali v první osobě množného čísla. Všechny tyto zmíněné faktory pomáhají konstruovat hranice vlastní etnické skupiny.

Kontury etnické identity jsou umocněny vnímáním rozdílů mezi vlastní etnickou skupinou a skupinami jinými. Chápání odlišností je založeno na stereotypních představách „národních kultur“ a objektivních rozdílů mezi nimi. Je navíc podpořeno kontrastním popisem dvou „odlišných kultur“. Protikladné líčení dvou „kultur“ u

některých respondentů svědčilo o jejich etnocentrickém pohledu. Odlišnosti „cizí kultury“ byly chápány jako odchylky od toho, co je ve „vlastní kultuře“ vnímáno pozitivně a považováno za normální. V jiných výpovědích kontrasty naopak poukazovaly na nedostatky vlastního národa. Podmínkou k ustanovení hranice vlastní etnické skupiny tedy vždy není idealizování vlastní skupiny a kritické chápání skupiny druhé. Hranice nestanovují rozmezí mezi „námi správnými“ a „jimi špatnými“, oddělují pouze dvě skupiny chápané jako „kulturně“ odlišné.

Pojednání respondentů o volených adaptačních strategiích ukazuje, že hranice jsou propustné a že je lze překračovat. Řada respondentů se „kulturním“ vlivům jiné skupiny nebránila. Rozhovory však také dokazují, že některé národnosti si své hranice střeží a vlivy „kulturně odlišných“ vstřebávat odmítají.

Upozorňujeme, že představené výsledky mohou být ovlivněny fenoménem kulturního šoku a jeho jednotlivými stádii (srov. s. 19–20). Respondenti v rozhovorech však neuváděli, že by se ve francouzském prostředí cítili nějak výrazně špatně. Stejně tak nepojednávali o žádné desorientaci či silné touze po okamžitém návratu domů. Nicméně je možné, že se nacházeli v jednom z adaptačních stádií a jejich názor na Francii mohl procházet dalším vývojem. Vzhledem k množství dotazovaných však možnou odchylku způsobenou touto příčinou považujeme za zanedbatelnou.

Představené poznatky nás vedou k potvrzení Eriksenova tvrzení: Identifikace nesouvisí s tím, jaké skutečně existují rozdíly, ale spíše s tím, „...*jaké rozdíly se stávají sociálně relevantními tím, že lidé jednají tak, jako by skutečně existovaly*“ [Eriksen 2007: 68].

Závěr

Hlavním přínosem bakalářské práce je vedle představení výsledků prováděného výzkumu i vlastní vymezení konceptu etnické identity, který je v současné době často diskutován. V teoretickém úvodu se kritickým způsobem zamýšlíme nad dosavadními přístupy ke zkoumanému pojmu a hledáme odpovědi na nejzásadnější otázky, které si badatelé v souvislosti s ním kladou. Naše práce k etnické identitě přistupuje jako k sociálně konstruované, založené na vnímání kulturních rozdílů mezi dvěma či více etnickými skupinami. Etnická identita jedinců a skupin se dle našeho názoru projevuje výhradně v kontaktu s „kulturně odlišnými.“ Konstruování etnické identity jsme z tohoto důvodu zkoumali na vzorku Erasmus studentů, kteří se pohybovali v multikulturním prostředí. Výzkum byl koncipován jako případová studie a jeho závěry se opírají především o hloubkové rozhovory s vybranými účastníky studijního programu Erasmus v Lyonu.

Vyvozené závěry z analýzy rozhovorů s představiteli pěti národností (Bulhaři, Češi, Italové, Němci, Španělé) potvrzují naše teoretická východiska. Etnická identita zkoumaných Erasmus studentů je konstruována na základě subjektivního vnímání rozdílů mezi „námi“ a „jinými“. Tyto rozdíly jsou v rozhovorech demonstrovány na generalizujících až stereotypních představách o „národních kulturách“ a jejich specifických charakteristikách. Tyto „národní kultury“ jsou z antropologického hlediska pouze konstruovanými koncepty, nikoliv reálně existujícími kategoriemi. O relativnosti vnímaných „kulturních charakteristik“ svědčí někdy až antagonisticky vnímané aspekty domnělé „francouzské kultury“ očima respondentů pocházejících z odlišných národností. Nesoulady v popisech „francouzské kultury“ dokazují diskutovanou relační povahu etnické identity, která je založena na vnímání ostatních ve srovnání se sebou samým. Tato komparace je v některých případech důkazem etnocentrického vnímání druhých, v jiných naopak slouží k upozornění na nedostatky vlastní etnické skupiny. Pomyslné hranice mezi etnickými skupinami jsou propustné, a ne všechny národy se soustřeďují na jejich striktní dodržování, což potvrzuje deklarovaná snaha některých zkoumaných jedinců přizpůsobit se „francouzským“ zvykům.

Naše práce představila analýzu klíčových dat souvisejících s konstruováním etnické identity. Nasbíraný materiál však skýtá možnosti pro mnohem hlubší analýzu. Odpovědi na řadu otázek zde nebyly prezentovány, neboť možnosti této práce jsou omezené. Dále by se nabízelo zkoumat, jak se francouzští respondenti k vnějšimu

náhledu na svoji „kulturu“ staví a jakými charakteristikami by sami prezentovali svůj národ. Otevřená také zůstává otázka proměny etnické identity jedinců déle pobývajících v odlišném kulturním prostředí. Ta by mohla být zodpovězena na základě longitudinálního výzkumu. Otevírá se před námi tedy široké výzkumné pole, jehož probádáním bychom se rádi zabývali i v dalších odborných pracích.

Použitá literatura

ABOU, Sélim. *L'identité culturelle suivi de Cultures et droits de l'homme*. Paris : Perrin, 2002. 409 s. ISBN 2-262-01974-6.

ANQUETIL, Mathilde. *Mobilité Erasmus et communication interculturelle : Une recherche-action pour un parcours de formation*. Bruxelles : Peter Lang, 2006. 342 s. ISBN 978-3-03911-188-6.

BAČOVÁ, Viera. Identita v sociálnej psychológii. In Výrost, J. – Slaměník I (eds.). *Sociální psychologie*. Praha : Grada, 2008. s. 109-126. ISBN 978-80-247-1428-8.

BANTON, Michael. *Ethnic and Racial Consciousness*. New York : Longman, 1997. 195 s. ISBN 058229911X.

BARNARD, Alan; SPENCER, Jonathan. *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. New York : Routledge, 2002. 688 s. ISBN 0415285585.

BARTH, Fredrik. *Ethnic Groups and Boundaries : The Social Organization of Culture Difference*. Long Grove : Waveland Pr Inc, 1998. Introduction, s. 9-38. ISBN 0881339792.

COPANS, Jean. *Základy antropologie a etnologie*. Praha : Portál, 2001. 128 s. ISBN 80-7178-385-4.

CORBINOVÁ, Juliet; STRAUSS, Anselm. *Základy kvalitativního výzkumu : Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice : Albert, 1999. 225 s. ISBN 9788085834604.

DODD, Carely H. *Dynamics of Intercultural Communication*. New York : Brown and Benchmark, 1995. 333 s. ISBN 0697201368.

DOUGLAS, Ezzy. *Qualitative Analysis : Practice and Innovation*. London : Routledge, 2002. 190 s. ISBN 0-415-28127-X.

EPSTEIN, Arnold Leonard. *Ethos and Identity : Three Studies in Ethnicity*. New Brunswick : Transaction Publishers, 2006. 209 s. ISBN 978-0202308432.

ERIKSEN, Thomas Hylland. Ethnicity, Race and Nation. In M. Guibernau – J. Rex (eds.). *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism, and Migration*. Cambridge : Polity Press, 1977. s. 15-26. ISBN 978-0745619231.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Antropologie multikulturních společností : Rozumět identitě*. Kroměříž : Triton, 2007. 272 s. ISBN 978-80-7254-925-2.

- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie : Příbuzenství, národní příslušnost, rituál*. Praha : Portál, 2008. 407 s. ISBN 978-80-7367-465-6.
- FISHMAN, Joshua. Social Theory and Ethnography: Language and Ethnicity in Eastern Europe. In . P. F. Sugar (ed.). *Ethnic diversity in Eastern Europe*. Santa Barbara : ABC Clio, 1980. s. 69-99. ISBN 0874362970.
- GOFFMAN, Erving. *Všichni hrajeme divadlo : Sebereprezentace v každodenním životě*. Praha : Nakladatelství studia Ypsilon, 1999. 248 s. ISBN 80-902482-4-1.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Brno : Polity Press, 1997. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.
- GUIBERNAU, Monserrat; REX, John (eds). *The Ethnicity Reader : Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Cambridge : Polity Press, 1977. 336 s. ISBN 978-0745619231.
- HAMMERSLEY, Martyn. *What's wrong with ethnography?: methodological explorations*. London : Routledge, 1992. 230 s. ISBN 0-415-05477-X.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum : Základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.
- KAUFMANN, Eric P(ed.). *Rethinking Ethnicity : Majority Groups and Dominant Minorities*. New York : Routledge, 2004. 272 s. ISBN 9780415315432.
- MUCCHIELLI, Alex. *Identité*. Paris : Press Universitaire de France, 2009. 127 s. ISBN 978-213-057-4859.
- PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie : Sociopsychologické zkoumání etnik, ras a národů*. Praha : Portál, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7367-280-5.
- ROMANUCCI ROSS, Lola; DE VOS, George A. Ethnic identity : A psychocultural Perspective. In *Ethnic identity : Creation., Conflict and Accomodation*. L. Romanucci Ross, G. A. De Vos. Oxford : Altamira Press, 1995. s. 360-365. ISBN 9780761991113.
- SILVERMAN, David. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Banská Bystrica : Pegas, 2005. 328 s. ISBN 80-551-0904-4.
- SOUKUP, Václav . *Dějiny sociální a kulturní antropologie*. Praha : Karolinum, 1996. 303 s. ISBN 80-7184-158-7.
- SOUKUP, Václav . *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha : Portál, 2000. 229 s. ISBN 80-7178-328-5.
- SOUKUP, Václav . *Dějiny antropologie. encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie*. Praha : Karolinum, 2004. 667 s. ISBN 80-246-0337-3.

SOUKUP, Václav . *Antropologie : Teorie člověka a kultury*. Praha : Portál, 2011. 744 s. ISBN 978-80-7367-432-8.

STAHL, P.H. Soi meme et les autres : Quelques exemples balkaniques. In LÉVI-STRAUSS, Claude (ed.). *L'Identité*. Paris : Press Universitaire de France, 1983. s. 300-315. Z8-11-90.

Odborné články:

ATKINSON, Paul; SILVERMAN, David. Kundera's Immortality : The interview society and the invention of the self. *Qualitative Inquiry*. 1997, 3, s. 304-325.

BERRY, J.W. Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology : An International Review* . 1997, 1, 46, s. 5-68.

BROUČEK, Stanislav, et al. Základní pojmy etnické teorie. *Český lid*. 1991, 78, 4, s. 237-257. ISSN 0009-0794.

ELLER, Jack; COUGHLAN, Reed . The Poverty of Primordialism: The Demystification of Ethnic Attachments. *Ethnic and Racial Studies* . 1993, 16, 2, s. 185-202.

OBBERG, Kalervo. Culture Shock : Adjustement to New Cultural Environements. *Political Antrhotpology*. 1960, 7, s. 177-182.

Internetové zdroje:

NAEP. *NAEP : Národní agentura pro evropské vzdělávací programy* [online]. 2007, 2011 [cit. 2011-09-04]. Program Erasmus. Dostupné z WWW: <<http://www.naep.cz/erasmus>>.

NAEP. *Zprávy z mobilít studentu Erasmus : databáze zkušeností* [online]. 2007, 2011 [cit. 2011-09-04]. Informace o zahraničních vysokých školách a zkušenostech studentů. Dostupné z WWW: <<http://erasmus-database.naep.cz/modules/erasmus/>>.

ODENDAAL, Andries. *ETHNIC CONFLICT AND ITS MANAGEMENT : A POSITION PAPER* [online]. Centre for Conflict Resolution, 6.1998 [cit. 2011-04-10]. ETHNIC CONFLICT AND ITS MANAGEMENT. Dostupné z WWW: <http://ccrweb.ccr.uct.ac.za/archive/staff_papers/odendaal_ethnic.html>.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Orientační seznam pokládaných otázek v české verzi (text)

Přílohy

Příloha č. 1: Orientační seznam pokládaných otázek v české verzi (text)

Osobnost +sociodemografické údaje

- pohlaví
- věk
- národnost
- obor studia, ročník
- délka pobytu
- bydlení-tady a tam
- práce
- jaký typ osobnosti?

Vycestování

- Proč ses rozhodl vycestovat?
- Cestoval/a jsi před tím hodně?
- Co Tě při cestování zajímá nejvíce?

Kultura vlastní

- Jak bys popsal/a svoji kulturu?
- Jsi na ni pyšný/á?
- Stýská se Ti po domově? Po čem se Ti nejvíce stýská, co Ti zde chybí?
- Jsi v kontaktu s domovem?
- Kdy jsi naposledy byl/a ve své zemi?

Kultura místní

- Jak bys popsal/a francouzskou kulturu?
- Co jsi o Francii a Francouzech věděla již před příjezdem?
- Znal/a jsi již předtím nějaké Francouze?
- Zajímal/a jsi se o francouzskou kulturu před výjezdem?

Kultura vlastní ve vztahu ke kultuře místní

- Jak se tu cítíš?
- Pociťuješ nějaké odlišnosti mezi svoji kulturou a francouzskou kulturou?
- Jaké? Proč? Jak je vnímáš?

Strategie adaptace

- Snažíš se integrovat do francouzské společnosti?
- Změnili se některé Tvoje zvyky? Udržuješ si předešlé zvyky?
- Přizpůsobuješ se?

Ostatní národy

- Lidi jakých národností jsi zde poznal?
- Jak se s lidmi těchto národností cítíš?
- Existují národy, ke kterým máš blíž a zase naopak jiné, které považuješ za příliš vzdálené?
- Myslíš si, že jsi fascinován/a nějakou kulturou?
- Snažíš se s ostatními bavit o jejich zvycích?
- Snažíš se je pochopit?

Myslíš si, že jsi před příjezdem měla nějaké předsudky či stereotypní představy o určitých národech? Změnil se Tvůj pohled na ně během zdejšího pobytu?

Sociální vztahy

Našel/našla sis tady přátele? Bylo to těžké?
 Jaké národnosti jsou Tvoji přátelé? Jak se s nimi cítíš?
 Vnímáš nějaká nedorozumění? Obtížnosti?
 Vybíráš si přátele podle národnosti?
 Jsou Tvoji přátelé především cizinci?
 Máš nějaké francouzské přátele? Jak jsi se s nimi seznámil/a? Jak se s nimi cítíš?
 Co za aktivity děláš se svými přáteli?
 S kým trávíš svůj volný čas a jak?

Praktický život

Jazyk - Jaké jazyky ovládáš? Na jaké úrovni? Měl jsi někdy nějaké obtíže s komunikací? Jakým jazykem zde mluvíš s většinou svých přátel? Jakým jazykem zde mluvíš s lidmi stejné národnosti?
Jídlo – Vaříš zde? Vaříš jídla typická pro svou zemi? Snažíš se ochutnat místní speciality?
Oblékání – Oblékáš se stále stejně? Vnímáš svůj styl oblékání hodně odlišný od místního stylu oblékání? Začínáš se oblékat jako Francouzi abys zapadl/a?
Škola – Jak se cítíš ve škole? Je francouzský školní systém odlišný? Chodíš na přednášky s jinými Erasmus studenty? Seznámil/a jsi se na přednáškách s francouzskými studenty?
Náboženství – Jsi věřící? Jak významnou roli pro Tebe hraje náboženství? Jak významnou roli hraje náboženství v Tvé zemi? Jaké náboženství vyznáváš? Jak jej praktikuješ? Liší se tvé náboženské chování tady a v tvé zemi? Je problematické praktikovat zde Tvé náboženství?
Svátky – Jak významnou roli pro Tebe hrají svátky? Pro Tvou kulturu? Které svátky jsou nejvýznamnější? Slavíš zde svátky Tvé země? Slavíš místní svátky? Jakým způsobem? Jela jsi na Vánoce domů? Proč? Pojedeš na některý jiný svátek domů?
Pozdravy, gesta – Jakým stylem se normálně vítáš s přáteli? Jak se s přáteli vítáš tady? Změnil/a jsi své návyky? Proč? Užíváte ve své kultuře hodně gest? Užíváš gesta, i když komunikuješ s lidmi s jiné země? Myslíš si, že jim rozumí? Setkal ses nedorozuměními? Co si myslíš o neverbální komunikaci jiných národů? Rozumíš ji?